ДОНИШКАДАИ ИҚТИСОД ВА САВДОИ ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ 332 (575.3)
ТКБ 65.9 (5 тоҷ)
Ш-32

ШАРОПОВА НАСИБА ҲАФИЗОВНА

ИҚТИДОРИ ЗАХИРАВИИ МИНТАҚА ДАР НИЗОМИ ОМИЛҲОИ РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ ОН (дар мисоли шаҳри Исфараи вилояти Суғд)

Ихтисоси 08.00.05 – Иқтисодиёт ва идоракунии хоҷагии халқ (иқтисодиёти минтақа)

АВТОРЕФЕРАТИ
диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои иқтисодӣ

Хуҷанд – 2021

Диссертатсия дар кафедраи менеҷменти Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон иҷро карда шудааст.

Роҳбари илмӣ: **Ризоқулов Тӯрақул Рабимқулович,** доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, муовини ректор оид ба илм ва инноватсияи Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Умаров Хоҷимаҳмад Умарович,** доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи иқтисодиёт ва идораи туризми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Обидов Камол Раҳматович, номзади илмҳои иқтисодӣ, ходими пешбари шуъбаи тадқиқоти инфрасохтории Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Муассисаи тақриздиҳанда: Донишкадаи кӯҳӣ-металлургии Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия санаи «___»________ соли 2021 соати ____ дар ҷаласаи Шӯрои диссертатсионии 6D.КОА-023 назди Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон (735700, ш. Хуҷанд, микроноҳияи 17, бинои 1) баргузор мегардад.

Бо матни пурраи диссертатсия дар сомонаи расмии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон http://tsulbp.tj ва дар китобхонаи илмии донишгоҳ шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи « ____ » ______________ соли 2021 тавзеъ шудааст.

Котиби илмии шӯрои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент **Самадова З.А.**

МУҚАДДИМА

Муҳиммияти мавзӯи таҳқиқот: Дар "Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030" ба масъалаҳои рушди иқтисодиёти ҳар як минтақаи алоҳидаи ҷумҳурӣ ва истифодаи самараноки иқтидори захиравии он аҳамияти хоса дода шудааст, зеро баланд бардоштани некуаҳволии аҳолии ҳар як манотиқи мамлакат дар умум рушди мусбии иқтисодиёти кишварро инъикос менамояд.

Ҳадафҳое стратегие, ки дар сиёсати иқтисодии кишвар муайян гаштааст ва дарояндаи наздик бояд амалӣ гардад, аз идоракунии самараноки иқтидори захиравии минтақаҳо вобаста аст. Чӣ хеле ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар баромади худ қайд намудаанд: "Исфара бо имконоти бузурги истеҳсолии худ дар самти саноати коркард, аз ҷумла, коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, маъдан, нафту газ, истихроҷи ангишт, металлургия, электротехника ва истеҳсоли масолеҳи бинокорӣ яке аз шаҳрҳои асосии саноатии Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, дар таъмини рушди иқтисоди миллӣ саҳми назаррас дорад. Дар гузаштаи начандон дур маҳсулоти баъзе корхонаҳои саноатии Исфара ба даҳҳо кишвари минтақа ва ҷаҳон содирот мешуд. Аз ин лиҳоз, роҳбарони вазорату идораҳои марбута, вилоят ва шаҳри Исфара вазифадоранд, ки барои барқарор кардани иқтидорҳои содиротии шаҳр ҳамаи имконияту захираҳоро сафарбар намоянд".[1]

Аз ин рӯ, таҳқиқ ва арзёбии равандҳои гуногуни истифодаи самараноки иқтидори захиравии шаҳру ноҳияҳои кишварро муҳим ва саривақтӣ меҳисобем.

Боиси қайд аст, ки ҳар як вилояту шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ, аз ҷумла шаҳри Исфараи вилояти Суғд низ дорои имкониятҳои васеи иқтидори захиравӣ буда, дар ин самт масъалаҳои зиёди ҳалношуда боқӣ мондаанд. Дар ин радиф ташкили идоракунии стратегӣ ва истифодаи оқилонаи иқтидори захиравӣ баҳри таъмини рушди иҷтимоӣ-иқтисодии минтақа, баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии аҳолӣ, омили муҳим ба ҳисоб меравад.

Дар шароити муосир дар ҳалли масъалаҳои зиёди иқтисодӣ-иҷтимоии шаҳри Исфараи вилояти Суғд соҳаи саноат ҷойи намоёнро ишғол менамояд, чунки аз фаъолияти мураттаби он пешрафти иқтисодиёти шаҳр вобастагии калон дорад. Дар давраи Иттиҳоди Шӯравӣ дар шаҳри Исфара корхонаҳои саноатӣ беш аз 78 фоизи қисми воридотии буҷети шаҳрро таъмин менамуданд. Ҳоло бошад, корхонаҳои саноатӣ наздик 30%-и қисми воридотии буҷети маҳаллиро таъмин менамоянду халос. Дар онҳо 55 ҳазор нафар шуғл доштанд. Айни ҳол аз 185,7 ҳазор нафар захираи меҳнатии шаҳри Исфара 30,71 ҳазор

[1] Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бо сокинони деҳоти Ворухи шаҳри Исфара.[манбаи электронӣ]. Санаи мурочиат 09.04.2021.

нафар машғули коранд, ки ба талаботи имрӯзаи давраи созандагӣ ва амалигашти ҳадафи чоруми стратегии кишвар ҷавобгӯ намебошад.[2]

Ҳолати мазкур сабабҳои гуногун дорад, пеш аз ҳама, канда шудани робитаҳои истеҳсолӣ байни корхонаҳои саноатии давлатҳои Иттиҳоди Шӯравӣ, имконнопазирии харидории технологияҳои замонавӣ, таъмин набудан бо қувваи барқ дар мавсими коркард, аз даст додани бозорҳои мавҷуда, рақобатпазир набудани маҳсулоти истеҳсолшуда ва ғайраҳо мебошанд.

Вале шаҳри Исфараи вилояти Суғд иқтидори бузурги захиравӣ дорад, дарояндаи наздик истифодаи пурраи иқтидорҳои мавҷуда ва тағйир додани сохтори истеҳсолии корхонаҳои саноатӣ, сохтмонӣ ташкили корхонаҳои хурду миёнаи нав, коркарди пурраи маҳсулоти кишоварзӣ ва дигар корхонаҳои бо ашёи хоми маҳаллӣ коркунанда имкон медиҳад, ки шаҳри Исфара боз ба яке аз минтақаи рушдёфтаи Тоҷикистон табдил ёбад.

Мавҷудияти муаммоҳо дар истифодаи бесамар ё умуман истифода нашудани захираҳои иқтисодӣ, зарурати пешбурди кори илмӣ-таҳқиқотӣ, таҳлилу арзёбӣ ва муайянкунии самтҳои асосии истифодаи самараноки захираҳои шаҳри Исфараи вилояти Суғд дар шароити кунунӣ муҳиммияти мавзӯи таҳқиқотиро муайян менамояд.

Дараҷаи коркарди муаммои таҳқиқот. Моҳияти иҷтимоӣ-иқтисодии рушди иқтисодиёти минтақа дар асарҳои муҳаққиқони хориҷӣ Никитин А.Ю., Гирина А.Н., Лапаева М.Г., Х. Зиберт, П. Кругман, Ҷ. Ҳаррис, А. Хиршман, М. Энрайт инъикос ёфтаанд. Таҳаввули минбаъдаи таҳқиқоти захираҳои иқтисодӣ бо корҳои илмии Ч. Кобб, П. Дуглас ва дигарон зич алоқаманд аст. Назарияҳои рушди иқтисодӣ, ки дар ҷодаи асосҳои консепсияҳои неоклассикӣ ва неокейнсӣ коркард шудааст, дар корҳои илмии Р. Харрод, Е. Домар, Р. Солоу, В. Леонтев ва П. Самуэлсон ифода ёфтанд.

Консепсияҳои назариявӣ ва методологии манбаъҳои рушди иҷтимоӣ-иқтисодии минтақа аз ҷониби А.Г. Гранберг, В.И. Маевский, А.Г. Шеломенсев; А.А. Аузан, О.В. Иншаков, В.М. Полтерович, А.Е. Шаститко, Д.П. Фролов ва Р.А. Шнипер таҳия шудааст.

Масъалаи истифодаи самараноки захираҳои иқтисодиро дар шароити иқтисодиёти гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон ва минтақаҳои он дар асарҳои илмии олимони иқтисодшиноси кишвар, ба монанди Шарифзода М.М., Раҳимзода Ш.М., Умаров Х.У., Обидов К.Р., Бойматов А.А., Исмоилова М.М., Исмоилов М.М., Ризоқулов Т.Р., Азимов А.Ҷ, Ғозибеков С.А., Мадаминов А.А., Назаров А.А., Қандиёрова Д.О., Ҳабибов С.Ҳ., Қодирзода Д.Б., Рахимов Р.К., Бобоҷонов Д.Д., Комилов С.Ҷ., Саидмуродов Л.Х., Мирбобоев Р.М., Алиҷонов Ҷ.А., Муминова Ф.М., Маҳмудов А.С., ва дигарон мушоҳида кардан мумкин аст.

---

[2] Омори солонаи шаҳри Исфараи вилояти Суғд. - Исфара, 2021.- С. 69.

Таҳқиқоти илмии кулли олимони соҳа масъалаҳои фундаменталии назарияи рушди иқтисодро фаро гирифтааст. Лекин дар аксарияти онҳо мушкилоти истифодаи самараноки захираҳои иқтисодии минтақаҳои алоҳидаи кишвар дар алоқамандӣ бо рушди иҷтимоӣ-иқтисодии кишвар баррасӣ карда нашудааст. Қайд кардан бамаврид аст, ки истифодаи оқилона, афзалиятнок ва самараноки иқтидори захиравии минтақа хусусияти хоса дорад, бино бар ҳамин, таҳқиқоти мазкур ба дарёфти иқтидори захиравии минтақа ва такмили истифодаи он дар рушди иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаҳо дар мисоли шаҳри Исфараи вилояти Суғд бахшида шудааст.

Асоси назариявии таҳқиқоти диссертатсиониро асарҳои фундаменталии олимони хориҷӣ ва ватанӣ дар соҳаи илми иқтисодиёт, консепсияҳои илмӣ-амалӣ дар соҳаи иқтисодиёти минтақавӣ ва махсусан доир ба иқтидори захиравӣ ташкил намудаанд.

Асоси методологии таҳқиқоти диссертатсиониро вобаста ба ҳаллу фасли вазифаҳои ба миёнгузошта, усулҳои иқтисодии таҳлил, махсусан: усулҳои диалектикӣ, иқтисодию оморӣ, усулҳои таҳлили сохторию функсионалӣ, омилӣ, кластерӣ, услубҳои анъанавии таҳлил ва синтези иқтисодӣ, услубҳои ҷадвалӣ ва графикии додаҳои оморӣ ташкил карданд.

Асоси иттилоотии таҳқиқотро санадҳои қонунгузорӣ, фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, дастурҳо, баромадҳо ва паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, маълумоти омории раёсати минтақавии Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маводи чопии даврагии иқтисодӣ ва ВАО, маводи конференсияҳо, маводи таҳлилӣ ва таҳқиқотӣ, захираҳои иттилоотии шабакаи «Internet» ташкил кардаанд.

I.ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқоти рисолаи диссертатсионӣ такмили назарияи рушди иқтисодиёти минтақа тавассути истифодаи самараноки иқтидори захираҳо ва коркарди тавсияҳо оид ба танзими онҳо дар таъмини тараққиёти бомароми иҷтимоӣ-иқтисодии шаҳри Исфараи вилояти Суғд мебошад. Тибқи мақсади пешбинишуда дар диссертатсия чунин вазифагузориҳо карда шудааст:

- таҳқиқи консепсияҳо, моҳияти иқтидори захиравии минтақа ва аҳамияти истифодаи самараноки он;
- муайян намудани равияҳои методии баҳодиҳӣ ба ҳолати истифодаи иқтидори захиравии минтақа ва омӯзиши таҷрибаи хориҷии самаранок идора намудани он;
- таҳлили ҳолати муосир ва тамоюли рушди иҷтимоӣ-иқтисодии шаҳри Исфара;
- баҳо додан ба ҳолат ва равияҳои истифодаи иқтидори захиравии

шаҳри Исфара;

- таҳияи модели математикӣ оид ба арзёбии таъсири истифодаи иқтидори захиравӣ ба рушди иқтисодӣ ва муайян кардани хусусиятҳои он;
- таҳқиқи омилҳои институтсионалӣ дар самти такмили истифодаи захираҳои иқтисодии минтақа;
- коркарди тавсияҳо оид ба истифодаи самараноки иқтидори захиравӣ баҳри таъмини рушди иқтисодиёти минтақа.

Объекти таҳқиқот маҷмӯи муносибатҳои иқтисодӣ-иҷтимоие, ки бо арзёбӣ ва истифодабарии оқилонаи иқтидори захиравии минтақа баҳри таъмини рушди иқтисодию иҷтимоии он алоқаманд аст, мебошад

Предмети таҳқиқот ин иқтидори захиравии шаҳри Исфараи вилояти Суғд ҳамчун омили рушди иқтисодиёти он мебошад.

Соҳаи таҳқиқот. Таҳқиқот ба шиносномаи феҳристи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 08.00.05 - Иқтисодиёт ва идоракунии хоҷагии халқ (иқтисодиёти минтақавӣ) мувофиқ мебошад. Соҳаи таҳқиқот ба қисматҳои: 3.2. Тақсимоти қаламравии захираҳои иқтисодӣ; ҷиҳатҳои назариявӣ, методӣ ва амалии ҷойгиркунии корхонаҳо, фирмаҳои бизнеси хурд ва миёна; 3.16. Муаммоҳои истифодаи оқилонаи дороиҳои моддӣ ва ғайримоддии минтақаҳо – захираҳои табиӣ, базаи моддӣ-техникӣ, сармояи инсонӣ ва ғайраҳо; 3.19. Истифодаи самараноки омилҳои истеҳсолот дар тараққиёти иқтисодиёти минтақаҳо. Қонуниятҳо ва хусусиятҳои ташкил ва идоракунии сохторҳои иқтисодӣ дар минтақаҳо мувофиқат мекунад.

Марҳилаҳои таҳқиқот. Давраи иҷрои таҳқиқоти диссертатсионӣ солҳои 2017-2021-ро дар бар мегирад.

Навгонии илмии таҳқиқот дар рушди назарияи иқтидори захиравӣ ва коркарди тавсияҳои амалӣ оид ба истифодаи иқтидори захиравии минтақа инъикос мегардад. Натиҷаҳои нисбатан муҳимме, ки мундариҷаи навгонии илмии таҳқиқоти диссертатсиониро ташкил медиҳад, дар муқаррароти илмии зерин мураттаб ва асоснок карда шудаанд:

- муқаррароти назариявии иқтидори захиравӣ низомбандӣ шудааст. Дар натиҷа, ба мафҳуми таҳқиқот тасҳеҳ ворид гаштааст, ки тибқи он иқтидори захиравии минтақа – ин мафҳуми маҷмӯавӣ буда, қисми таркибии онро якҷояшавии захираҳои табиӣ, меҳнатӣ, истеҳсолӣ, молиявӣ, илмӣ-инноватсионӣ, инфрасохторӣ, фароғатӣ, соҳибкорӣ ва иҷтимоӣ, ки дар ҳудуди воҳиди маъмурии қаламрав ҷойгир аст, ташкил медиҳад.

- асоснок гардидааст, ки методҳои арзёбии истифодаи иқтидори захиравии минтақаҳо хеле гуногун буда, он бо индикатори интегралӣ дар асоси нишондиҳандаҳои мавҷудият, сатҳи воридшавӣ ба ҷараёни такрористеҳсолоти минтақавӣ гузаронидан мумкин аст, яъне тибқи он таркиби иқтидорро захираҳои табиӣ (ҳаҷми истихроҷи маъданҳо);

истеҳсолӣ (шумораи корхонаҳо, ҳаҷми сармоягузорӣ); меҳнатӣ (шуғли аҳолӣ, бекорӣ, маҳсулнокии меҳнат); иҷтимоӣ (миқдори муассисаҳои тиббӣ, маориф, шумораи табибон); инноватсионӣ (миқдори ниҳодҳо ва хароҷот ба илм); фароғатӣ (шумораи хонаҳои истироҳатӣ, меҳмонхонаҳо, толорҳои варзиш); кишоварзӣ (майдони кишт, ҳосилнокии замин, маҳсулнокии чорво) ташкил медиҳанд;

- таҷрибаи зерини кишварҳои хориҷӣ, ки баъзе самтҳои он барои истифодабарӣ қобили қабул аст, низомбандӣ гардидааст. Аз ҷумла: таваҷҷуҳи бештар ба шаҳрҳои хурд (Қазоқистон), ҷалби сармоягузорон ба минтақаҳои ақибмонда (Чин), ташкили бонкҳои алоҳида, низоми махсуси қарздиҳӣ барои рушди минтақаҳо (кишварҳои Аврупо), ташкили корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, ҷалби бахши хусусӣ тавассути тахфифҳои назарраси андоз дар минтақаҳои алоҳида (Ҷопон), дастгирии минтақаҳои деҳот ва кӯҳистон тавассути ташкили инфрасохтор барои ҷалби ширкатҳо, таҳияи барномаҳои минтақавӣ дар асоси созишномаҳои байни иттиҳодияҳо ва минтақаҳо (Швейтсария);

- арзёбӣ гардидааст, ки қисмҳои таркибии иқтидори захиравии шаҳри Исфарaро сарватҳои табиӣ (ангишт, нафт, газ, оҳак, квартс, гаҷсанг, фосфоритҳо ва ғ.), корхонаҳои саноатӣ, захираҳои кишоварзӣ (замин, иқлим), захираҳои фароғатӣ (осойишгоҳи “Зумрад”, “Шаҳноза”, Қалъаи Сурх) ва захираҳои меҳнатӣ ташкил медиҳад, аммо иқтидори мавҷуда ба ҷараёни такрористеҳсолот қисман ворид гаштааст. Сабабҳои асосии ҳолати мазкур ин нокифоягии сармоягузорӣ, фарсуда гаштани фондҳои асосии саноати истихроҷ, манъ гаштани корҳои ҷустуҷӯӣ ва азхудкунии сарватҳои табиӣ, деградатсияи заминҳои кишоварзӣ, ғайрирақобатнокии корхонаҳо ва муфлисшавӣ, кам гаштани ҷойҳои корӣ ва зиёдшавии бекорӣ мебошанд;

- коркарди таҳлили “SWOT” оид ба арзёбии ҷабҳаҳои қавӣ, заиф, имконот ва хатарҳо дар рушди иҷтимоӣ-иқтисодии шаҳри Исфара. Асоснок гардидааст, ки минтақа минбаъд ба яке аз гӯшаҳои саноатию кишоварзии ҷумҳурӣ табдил хоҳад ёфт, зеро он имкониятҳои зиёд дар истеҳсоли саноати истихроҷ, коркард, рушди сайёҳии табобатӣ, соҳаи кишоварзӣ, ки самараи афзоиши шуғл ва баланд бардоштани некуаҳволии мардумро медиҳад, дорад;

- амсилае коркард шудааст ва тибқи он муайян гардидааст, ки ба натиҷаи интизорӣ, яъне рушди ҳаҷми маҳсулоти умумӣ ба ҳар сари аҳолӣ дар шаҳри Исфара таъсири бештарро омилҳои зерин, дар навбати аввал, истифодаи самараноки захираҳои кишоварзӣ, дувум, ҳаҷми фондҳои асосие, ки ба гирдгардиш ворид гаштааст, дорад;

- муайян намудани самтҳои афзалиятноки рушди иқтисодиёти шаҳри Исфара ва коркарди тавсияҳо баҳри истифодаи самараноки иқтидори захиравии он. Дар ин радиф пешниҳод карда шудааст: бунёди корхонаҳои саноатии муосири инноватсионии баландтехнологӣ, ки

таъминкунандаи истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазир аст; омода кардани мутахассисони ҷавон бо тафаккури баланди муҳандисӣ; бунёди воҳидҳои нав ва тибқи талаботи муосир муҷаҳҳазгардонии инфрасохторҳо баҳри рушди соҳаи сайёҳии табобатӣ, фароғатӣ ва экологӣ; ҷалби сармоягузорӣ дар кулли соҳаҳои истеҳсолоти шаҳри Исфара.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии кори илмӣ дар рушди назарияҳои иқтидори захиравӣ, иқтисодиёти минтақа инъикос ёфта, муқарраротҳои консептуалии коркардшуда баҳри ғанӣ гардонидани илми иқтисодиёти минтақа мусоидат ҳоҳад кард. Пешниҳод ва навгониҳои илмии рисола, ки дар натиҷаи таҳқиқоти низомӣ дастрас гардидааст, дар ҷараёни фаъолияти Вазорати рушди иқтисод ва савдо, Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолӣ, Вазорати саноат ва технологияҳои нав дар ҷодаи коркарди барномаҳои тараққиёти иқтисодиёти минтақаҳои алоҳида ки бевосита барои таъмини тараққиёти бомароми иқтисодиёти ҷумҳурӣ ҳиссагузор мебошад, инъикос мегардад. Хулосаҳои илмии таҳқиқот, ки ҳамчун тавсияҳои амалӣ пешкаш карда шудааст, дар фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар шаҳри Исфара ва дар дигар шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифода қарор додан мумкин аст.

Нуктаҳои асосие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешавад:

1) низомбандӣ намудани муқарраротҳои назариявӣ оид ба иқтидори захиравии минтақа ва дар асоси он ворид намудани тасҳеҳ ба мафҳумҳои таҳқиқот;

2) асоснок намудани узвҳои таркибии иқтидори захиравӣ ва методҳои арзёбии онҳо дар минтақа;

3) низомбандӣ намудани ҷабҳаҳои қобили қабули таҷрибаи пешқадами хориҷӣ дар минтақаҳои вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон;

4) арзёбӣ намудани вазъи муосири қисмҳои таркибии иқтидори захиравӣ дар шаҳри Исфараи вилояти Суғд;

5) коркарди таҳлили SWOT оид ба муайян намудани равияҳои минбаъдаи рушди иқтисодӣ-иҷтимоии шаҳри Исфара;

6) коркарди амсила оид ба муайян намудани таъсири сатҳи истифодаи иқтидори захираҳо ва натиҷаи интизорӣ;

7) пешниҳод намудани самтҳои афзалиятноки рушди иқтисодиёти шаҳри Исфара ва коркарди тавсияҳои амалӣ.

Саҳми шахсии унвонҷӯ. Ҳамаи марҳилаҳои амалигардонии нақшаи таҳқиқоти диссертатсионӣ, аз қабили баррасии адабиёт, коркарди мавзӯи илмӣ, асосноккунии мубрамияти он, гузоштани мақсад ва ҳалли вазифаҳои таҳқиқотӣ бо иштироки бевоситаи муаллиф гузаронида шудаанд. Муаллиф дар коркарди тавсияҳо оид ба самти истифодаи оқилонаи иқтидори захиравии шаҳри Исфараи вилояти Суғд саҳми назаррас гузоштааст. Эътимоднокӣ ва асоснокии натиҷаҳои таҳқиқот ба мавқеи назариявӣ,

пешниҳоди далелҳои таҳлилшуда, ки дурустии фарзияҳои пешниҳодшударо тасдиқ менамоянд, таъмин карда мешавад.

Тасвиб ва татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот. Муқаррароти асосии назариявӣ ва амалии диссертатсия дар конференсияҳои илмӣ-амалии байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ, семинарҳое, ки дар давраи солҳои 2017 - 2021 баргузор шудаанд, аз ҷумла дар конференсияи илмӣ-амалии байнамилалӣ «Таъмини амнияти озуқаворӣ, тақвияти иқтидорҳои содиротӣ ва ҳимояи истеҳсолкунандагони ватанӣ» (Исфара, 2021); конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ «Неруи зеҳниву сармояи инсонӣ ва рушди иҷтимоиву иқтисодии кишвар» (Исфара, 2020); конференсияи илмӣ-амалии ДИС ДДТТ «Рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ: омилҳо, таҷриба, муаммоҳо» (Хуҷанд, 2020); конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ «Ҳамбастагии илм бо истеҳсолот» (Исфара, 2020) муҳокима ва қабул гардидааст.

Муқаррароти назариявии диссертатсия дар раванди омӯзиши фанҳои иқтисодиёти минтақа, микроиқтисодиёт, менеҷменти стратегӣ ва соҳибкорӣ, банақшагирии бизнес ва дигар курсҳои махсус оид ба тайёр намудани мутахассисон дар соҳаи иқтисодиёт истифода бурда мешавад (маълумотнома дар бораи татбиқ таҳти № 09/5 аз 6-уми феврали соли 2021) истифода шудааст.

Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ аз ҷониби раёсати рушди иқтисод ва савдои Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳри Исфара дар ҷараёни таҳия ва ба амал ҷорӣ намудани стратегияҳои таъминоти инфрасохтори иқтисодӣ-иҷтимоии шаҳри Исфара истифода шудааст (маълумотнома дар бораи татбиқ таҳти №185/5 аз 8-уми феврали соли 2021).

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Муқаррароту натиҷаҳои асосии таҳқиқоти илмӣ дар 13 кори илмии муаллиф, аз ҷумла 4 мақола дар маҷаллаву нашрияҳои мансуб ба номгӯйи маҷаллаву нашрияҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ тавсия дода шудаанд, нашр гардидаанд. Ҳаҷми умумии корҳои илмии чопгардида оид ба мавзӯи диссертатсия 4,7 ҷ.ч.-ро ташкил медиҳад.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва пешниҳодҳо, рӯйхати адабиёти истифодашуда ва замима иборат мебошад. Диссертатсия дар ҳаҷми 173 саҳифаи матни компютерӣ чоп карда шуда, аз 32 ҷадвал, 4 расм, 1 нақша, 5 диаграмма таркиб ёфтааст.

II. МАЗМУНИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима мубрамияти кор, сатҳи омӯзиши он дар амал асоснок карда шудааст, мақсаду вазифаҳо, объекту предмети мавзӯи таҳқиқот муайян карда шуда, навгониҳои илмӣ ва аҳамияти амалии натиҷаҳои ба

даст омада исбот карда шудаанд.

Дар боби аввал – “Асосҳои назариявӣ-методии таҳқиқи иқтидори иқтисодиёти минтақа” – мафҳуми минтақа, иқтидори захиравӣ, равияҳои методии арзёбии он мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд, инчунин таҷрибаи хориҷии идоракунии иқтидори минтақа омӯхта шудааст.

Дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Стратегияи миллии рушд барои давраи то соли 2030” ҳоло қадам ба қадам амалӣ шуда истодааст, ки дар он ҳадафҳои дарозмуҳлати стратегии мамлакат дарҷ ёфтаанд. Дар ҳуҷҷати муҳимми мазкур омадааст, ки яке аз мушкилот дар рушди кишвар ин “...самаранокии пасти идоракунии давлатӣ дар сатҳи минтақаҳо, худидоракунии маҳаллӣ, инчунин истифодаи захираҳои дохилӣ ва иқтидории дар минтақаҳо мавҷудбуда”мебошад.[3]

Дар ҳақиқат рушди иҷтимоӣ-иқтисодии минтақа аз иқтидори захиравӣ ва истифодаи самараноки он вобастагии калон дорад. Дар ин радиф дар рисола ба мафҳуми иқтисодиёти минтақа тасҳеҳ ворид карда шудааст, ки он ба пешгирии баъзе норасоию хатогиҳо имконият медиҳад.

Дар илми муосир оид ба моҳияти иқтисодиёти минтақа ақидаҳои мухталиф ҷой доранд, ки аз мавҷудияти гуногунандешӣ шаҳодат медиҳад. Мафҳуми иқтисодиёти минтақавиро дар давраи шӯравӣ бори аввал академик Н.Н. Некрасов ворид кардааст.[4] Ба ақидаи ӯ, минтақа – ин зерсистемаи хоҷагии халқ ё иқтисодиёти миллӣ мебошад, ки дар асоси ҳамбастагию ҳамкорӣ ва ё тақсимоти соҳавию ҳудудии меҳнат ташкил ёфтааст. Доир ба масъалаи мазкур хело зиёд андешаҳо дар адабиёти илмӣ дарҷ гардидааст, онҳо дар рисола мавриди таҳқиқ гардидааст ва низомбандӣ карда шудааст. Чун хулоса нуқтаи назари муаллиф оид ба масъалаи мазкур пешниҳод карда шудааст: “Минтақа - ин ҳудуди аз лиҳози иқтисодӣ бо сарҳадоти муқарраршуда (дар асоси омилҳои таърихӣ, сиёсӣ ва ғайра) аст, ки дорои маҷмӯи беназири захираҳои табиӣ, истеҳсолӣ, меҳнатӣ, иҷтимоӣ, инноватсионӣ, фароғатӣ буда, бо дигар минтақаҳо муносибатҳои иҷтимоию иқтисодиро амалӣ менамояд”.

Иқтидори захиравии ҳар як минтақа воқеан хело гуногун аст, аз ин лиҳоз барои ҳар як минтақа нигоҳи алоҳида ва асоси илмии идоракунии он бояд гуногун бошад. Мафҳуми иқтидор хеле васеъ аст ва дар рисола баъзе ақидаҳои олимон оид ба моҳияти иқтидори захиравии минтақа мавриди омӯзиш қарор дода шудааст (ҷадвали 1).

Ҷадвали 1.– Мафҳум ва моҳияти иқтидори захиравии минтақа

Моҳияти иқтидори захиравии минтақа	Сарчашма (бо забони аслӣ)

[3] Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. – Душанбе, 2016. - С.43-44.
[4] Региональная экономика. Теория, проблемы, метод / Н.Н.Некрасов.- 2-е изд.- М.: Экономика, 1998.–340 с.

Иқтидори захиравии минтақа – ин захираҳои ҷамъият, ки тавассути он эҳтиёҷоти ҷомеа барои истеҳсоли молҳои ҷамъиятӣ ба амал бароварда мешавад.	Экономический потенциал развития социализма / Под ред. Б.М. Мочалова. – Экономика, 1982. – 280 с.
Иқтидори захиравии минтақа – маҷмӯи муносибатҳои иқтисодӣ байни субъектҳои низоми иҷтимоию иқтисодӣ дар бораи имкониятҳои арзёбӣ, истифода ва рушди захираҳо ва иттилоот.	Беломестнов, В.Г. Управление потенциалом социально-экономических систем региона: [Электронный ресурс] / – СПб. – 2005. – 161 с.
Зуҳуроти инфиродии иқтидор ҳамчун силсилаи марҳилаҳое, ки бо гузашти вақт ба ҳамдигар мегузаранд: захира (нерӯи ҷамъшуда) – бойигарӣ (айни ҳол истифоданашуда) – имкониятҳо (иқтидори сармоягузорӣ).	Реанович, Е.А. Смысловое значение понятия «потенциал» // Международный научно-исследовательский журнал. – 2012. – № 7 (7). –Часть 2. – С. 14 – 15.
Маҷмӯи «зерсистемаи захираҳо: иқтисодӣ, экологӣ, иҷтимоӣ, ки ба давраҳои такрористеҳсолии ҳудудии сатҳҳои гуногун (аз сатҳи миллӣ то маҳал) мувофиқанд.	Пчелинцев О.С., Любовный В.Я., Воякина А.Б. Регулирование воспроизводственного потенциала территории как основа региональной политики // Проблемы прогнозирования. - 2000. - № 5. - С. 62-68.
Иқтидор бо марҳилаи аввали таҷдид алоқаманд аст (истихроҷи захираҳои табиӣ, меҳнат, воситаҳои истеҳсолот) ва дар ин ҳолат ҳамчун омили истеҳсолот амал мекунанд.	Солиев, А.А. Человеческий капитал как фактор детерминации конкурентных преимуществ региона [Текст] // Вестник ТНУ. Серия экономических наук. - Душанбе, «Сино», 2013. - №2/2 (107). – С.34-38.
Иқтидори захиравии минтақа - худро дар шакли чаҳорчӯби иқтисодиёт (бозорҳои минтақавии устувори саноатӣ), дар консентратсияҳои гуногуни муносибатҳои иқтисодӣ, ки бо мурури замон дар ҷараёни равандҳои иқтисодии минтақавӣ тағйир меёбанд, зоҳир мекунад.	Раҳимов М.И. Потенциал пространственного развития: предмет и метод исследования [Электронный ресурс]: http://uecs.ru/uecs67-672014.
Фазои сармоягузории минтақаро чун имконияти маҷмӯии захираҳои иқтисодии худӣ ва ба минтақа ҷалбшуда муайян кардан мумкин аст, ки фаъолияти сармоягузориро таъмин менамоянд.	Маликов, С.А. Инвестиционный климат региона: проблемы оценки и пути улучшения [Текст] // Вестник ТНУ. –Душанбе, 2014. – №4. – С. 77-83.
Пешниҳоди муаллиф	
Иқтидори захиравии минтақа – ин мафҳуми маҷмӯавӣ буда, аз якҷояшавии захираҳои табиӣ, меҳнатӣ, истеҳсолӣ, молиявӣ, илмӣ–инноватсионӣ, инфрасохторӣ, фароғатӣ, соҳибкорӣ ва иҷтимоӣ, ки дар ҳудуди воҳиди маъмурии қаламравӣ ҷойгир аст, мебошад.	

Сарчашма: аз рӯйи маводҳои таҳқиқотӣ аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.

Илми иқтисодиёт ғайр аз мавҷудият, бойигарӣ ва гуногунии иқтидори захиравӣ боз як нуктаи дигарро бо тарзи алоҳида таъкид

менамояд. Ин ҳам бошад, масъалаи дастрасии онҳо мебошад. Дар илми иқтисодиёт се намуди дастрасии иқтидори захираҳо аз ҳам ҷудо карда шудааст. Якум, дастрасии ҷисмонӣ (дурдастии захираҳо, душвор дар боркашонӣ, хавфи дастрасӣ ва ғ.). Дувум, дастрасии нархӣ (арзиши захираҳо ва мутобиқати онҳо ба талаботи қобилияти пардохтии харидорон). Севум, дастрасии ташкилӣ (низоми қонунҳо, қоидаҳо, чараёнҳо, ки иҷозати ҳуқуқӣ медиҳад). Дар ҳақиқат, масъалаи мазкур барои ҳар як минтақаи кишвар аҳамияти хосаи худро дорад. Масалан, ҳар як минтақаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла шаҳри Исфараи вилояти Суғд низ аз захираҳои гуногуни табиӣ бой аст, вале масъалаи дастрасӣ дар истифодаи онҳо баъзе муаммоҳо дорад.

Арзёбии иқтидори захиравӣ нахуст баҳри муайян намудани қисми таркибии захираҳо, таъмини рушди иқтисодӣ ва ҳолати иқтисодии субъектҳои маҳаллӣ истифода бурда мешаванд. Вобаста аз ҳадафҳои таҳқиқот, арзёбии иқтидори захираҳоро дар асоси маълумоти мавҷуда оид ба маҷмӯи нишондиҳандаҳои мухталиф анҷом дода шудааст.

Тибқи методологияи баҳодиҳии вазъи иҷтимоию иқтисодӣ, ки аз ҷониби як гурӯҳи олимони рус таҳия шудааст, таҳлили ҳамаҷонибаи вазъи иҷтимоию иқтисодии минтақаро дар асоси баҳодиҳии ҳамаҷонибаи 16 хусусияти омилӣ, ки дар чаҳор блоки зерин гурӯҳбандӣ шудааст:

- ҷараёни такрористеҳсол дар минтақа;
- иқтидори инноватсионӣ ва инфрасохтории минтақа;
- иқтидори сармоягузорӣ ва молиявии минтақа;
- соҳаҳои иҷтимоии минтақа.[5]

Барои баҳодиҳии ҳар як ҷузъи таркибии иқтидори захиравии минтақа гурӯҳи нишондиҳандаҳо муайян карда мешавад, ки дар асоси он таҳқиқи назариявӣ ва амалӣ гузаронида хоҳад шуд. Таҳлил ба мо имконият медиҳад, ки иқтидори мавҷударо дар минтақаи муайян баррасӣ намоем. Ҳангоми интихоби нишондиҳандаҳо барои баҳодиҳии иқтидори захиравӣ ақидаи як гурӯҳи муҳаққиқонро ба назар гирифтан зарур аст, чунки интихоби нишондиҳандаҳо ҳамеша яке аз душвортарин масъалаҳо ба ҳисоб меравад, зеро инъикоси нодуруст метавонад ба хатоҳо оварда расонад. Таҳлили намудҳои иқтидори захиравӣ ва нишондиҳандаҳои он дар ҷадвали 2 оварда шудааст.

Ҷадвали 2. - Нишондиҳандаҳои рушди иқтидори захиравии минтақа

Намудҳои иқтидори захиравӣ	**Нишондиҳандаҳо**
Захираҳои табиӣ	- коркарди комплекси сӯзишворию энергетикӣ; - истихроҷи маъданҳои фоиданок.

[5] Гришина И.В., Полынев А.О. Социально-экономическое положение российских регионов: ме-тодические подходы и результаты комплексной оценки// Современные производительные силы. – 2012. – № 2. - С. 34–48.

Захираҳои истеҳсолӣ	- шумораи корхонаҳо ва ташкилотҳо; - шумораи корхонаҳои хурд; - ҳаҷми сармоягузорӣ ба воситаҳои асосӣ.
Захираҳои меҳнатӣ	- шумораи қувваи корӣ; - аҳолии ба шуғл машғулбуда; - сатҳи иштирок дар қувваи корӣ.
Захираҳои илмӣ-инноватсионӣ	- миқдори муассисаҳои таҳсилоти олӣ; - ташкилотҳое, ки ба таҳқиқотҳои илмӣ ва таҷрибавӣ сару кор доранд; - шумораи номзадҳои илм ва докторҳои илм; - хароҷот ба навовариҳои технологӣ; - ҳаҷми молҳои инноватсионӣ.
Захираҳои кишоварзӣ	- майдони кишти зироатҳо; - чорводорӣ; - масоҳати умумии заминҳои кишоварзӣ.
Захираҳои иҷтимоӣ	- шумораи муассисаҳои тиббӣ; - таъминоти аҳолӣ бо табибон; - шумораи муассисаҳои томактабӣ, мактабӣ ва олии касбӣ; - нишондиҳандаҳои экологӣ.
Захираҳои соҳибкорӣ	-шумораи корхонаҳои хурди истеҳсолӣ; -фоидаи умумии корхонаҳои хурд; -шумораи коргарони корхонаҳои хурд, нафар.

Аз рӯйи маводҳои таҳқиқотӣ аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст. Сарчашма: Кандилов В. П. Комплексный подход к развитию ресурсного потенциала территории // Вестник Чувашского университета. 2007. № 4. С. 22—26.; Клоцвог Ф. Н., Кушникова И. А. Макроэконо-мическая оценка ресурсного потенциала российс-ких регионов // Проблемы прогнозирования. 2000. № 2. С. 31—37.

Дар асоси он бо мақсади арзёбии иқтидори захиравии минтақа таҳлили SWOT гузаронида шуданаш мумкин аст, ки барои таҳияи модели истифодаи самараноки захираҳои минтақа зарур аст.

Дар рисола омӯзиши таҷрибаи давлатҳои пешрафтаи ҷаҳонро дар татбиқи сиёсати минтақавӣ, ки бо якчанд равишҳо ва усулҳои нодири идоракунии иқтидори захиравии минтақаҳо тавсиф карда шудааст, муҳим меҳисобем. Яке аз кишварҳои муваффақ ва ҷолиб барои омӯзиш ин Ҷумҳурии Қазоқистон мебошад, ки қонунгузории худро дар самти истифодаи самараноки захираҳои иқтисодӣ бо дарназардошти ҷалби сармояи хориҷӣ ба танзим даровардааст.

Тибқи барномаи "Рушди минтақаҳо", ки дар Қазоқистон татбиқ карда мешавад, ташкили ҳудудҳои зерини минтақавӣ барои мусоидат ба рушди бомуваффақияти иқтисодиву иҷтимоӣ пешбинӣ шудаанд: 1) - агломератсия; 2) - марказҳои минтақавӣ; 3) - шаҳрҳои яккасардор ва шаҳракҳои хурд, инчунин нуқтаҳои аҳолинишини деҳот.[6] Ҳамзамон,

---

[6] Программа «Развитие регионов»/ Официальный интернет–ресурс Министерства экономики и бюджетного планирования Республики Казахстан [Электронный ресурс]– Режим доступа:

дар шаҳрҳои хурди Қазоқистон ташхиси системавӣ ва таҳқиқоти маркетингӣ дар бораи дурнамои рушди онҳо пешбинӣ шудааст.

Дар айни замон Чин сиёсати фаъолонаи минтақавиро, ки ба таҳкими ҳамкориҳои иқтисодии байни шаҳру деҳот ва ба вуҷуд овардани бозори ягонаи меҳнат равона шудааст, пеш мебарад. Дар Чин мақомоти давлатӣ кӯшиш мекунанд ба ҳалли мушкилоти шаҳрҳои хурд бо роҳи додани ваколатҳои иловагӣ ва қарзҳо диққати зиёд дода шавад.

Сиёсати кунунии минтақавии Швейтсария ба принсипи субсидиарӣ (маблағ ҷудо кардан) асос ёфтааст, ки ҳамкории наздикро байни марказ ва минтақаҳо дар татбиқи барномаҳои иқтисодӣ пешбинӣ менамояд.

Дар ҷаҳон кишварҳое ҳастанд, ки захираҳои табии бой доранд, вале сатҳи баланди рушди иқтисодиро ба даст наовардаанд. Баръакс кишварҳое ба мисли Исроил, Ҷопон, Кореяи Ҷанубӣ тавассути истифодаи самараноки миқдори маҳдуди захираҳо ба нишондиҳандаҳои баланди рушд ноил шудаанд. Ҳамин тавр омӯзиши таҷрибаи хориҷӣ дар самти истифодаи самараноки иқтидори захиравии минтақа баррасӣ гардид ва дар оянда барои амалигашти ҳадафҳои стратегии кишвар дар минтақаҳо мусоидат хоҳад намуд.

Дар боби дувум – “Тамоюли рушд ва истифодабарии иқтидори захиравӣ дар шаҳри Исфараи вилояти Суғд ” - ҳолати муосир, хусусиятҳо ва муаммоҳои рушди иҷтимоӣ-иқтисодии шаҳри Исфараи вилояти Суғд таҳлил карда, арзёбии истифодаи иқтидори захиравӣ, моделиронии идоракунии иқтидори захиравӣ дар рушди иқтисодиёти он баррасӣ гардидааст.

Истифодаи оқилона, моҳирона ва самараноки захираҳо рушди иқтисодиёти минтақаро таъмин менамояд. Вале пеш аз муайян намудани сатҳи истифодаи захираҳои мавҷуда ба ҳолати умумии шаҳри Исфара маълумоти мухтасар медиҳем. Шаҳри Исфара дар шимолу шарқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қисми ҷанубу шарқии вилояти Суғд воқеъ буда, аз шимол бо Ҷумҳурии Ӯзбекистон (64 км) ва аз ҷанубу шарқ бо Ҷумҳурии Қирғизистон (236 км) ҳамсарҳад мебошад. Майдони умумии Исфара 835,9 км^2-ро ташкил медиҳад. Исфара аз 9 деҳа: Ворух, Сурх, Чоркӯҳ, Шаҳрак, Навгилем, Кӯлканд, Чилгазӣ, Лаккон ва Хонобод, шаҳракҳои Нурафшон, Нефтобод ва Шӯроб иборат буда, 34 деҳаву шаҳракҳои аҳолинишин ва маркази шаҳрро дар бар мегирад.

Нишондиҳандаҳои асосии тавсифкунандаи рушди иқтисодиёти минтақа ҳаҷми умумии истеҳсолот, маҳсулоти саноатӣ, маҳсулоти кишоварзӣ ва ҳаҷми сармоягузорӣ ба сармояи асосӣ мебошад.

Ҷадвали 3. - Нишондиҳандаҳои тавсифкунандаи иқтисодиёти шаҳри Исфара дар муқоиса бо нишондиҳандаҳои вилоятӣ

---

http://www.minplan.gov.kz/economyabout/249/ (дата обращения: 27.04.2013).

Номгӯйи нишондиҳанда		Солҳо				
		2015	2016	2017	2018	2019
Ҳаҷми умумии истеҳсоли мол ва маҳсулот млн.	Ба ҳисоби миёна дар вилояти Суғд	11530,5	13876,0	16676,8	18343,8	20537,1
	ш.Исфара (сомонӣ)	2410,6	1409,5	1381,5	2493,6	2568,7
	Муқоиса бо нишон-диҳандаҳои вилоятӣ	20,9	10,2	8,4	13,59	12,5
Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ ба сари аҳолӣ	Ба ҳисоби миёна вилояти Суғд (сомонӣ)	4662,3	7655,1	10066,4	11562,1	13053,6
	ш.Исфара (сомонӣ)	230,1	279,2	296,6	322,6	363,6
	Муқоиса бо нишонди-ҳандаҳои вилоят	4,93	3,64	2,94	2,79	2,78
Ҳаҷми маҳсулоти кишоварзӣ ба сари аҳолӣ	Ба ҳисоби миёна вилояти Суғд (сомонӣ)	7273,2	9162,4	8451,9	7443,7	8091,7
	ш.Исфара (сомонӣ)	335,4	359,3	376,0	379,3	396,2
	Муқоиса бо нишон-диҳандаҳои вилоят	4,6	3,9	4,4	5,0	4,8
Ҳаҷми сармоягузорӣ ба сармояи асосӣ	Ба ҳисоби миёна вило-яти Суғд млн. сомонӣ	1380,9	1925,0	1991,3	1514,8	1736,0
	ш.Исфара млн. сомонӣ	59,4	37,4	164,8	119,8	96,7
	Муқоиса бо нишон-диҳандаҳои вилоят	4,3	5,2	8,3	7,9	5,6

Аз рӯйи манбаи зерин аз ҷониби муаллиф ҳисоб карда шудааст: Омори солонаи вилояти Суғд. - Хуҷанд, САОНПҶТ, 2020. - С.11; -С. 167; -С. 179; - С.210.

Чӣ тавре ки аз додаҳои ҷадвал бармеояд, ҳаҷми истеҳсоли мол ва маҳсулот дар шаҳри Исфара тамоюли ғайриустувор дошта, ба тарзи умум тамоюли пастшавӣ дорад. Масалан, соли 2015 ҳиссаи шаҳри Исфара дар муқоиса бо нишондиҳандаи миёнаи вилоятӣ 20,9%-ро ташкил карда бошад, соли 2019 ин нишондиҳанда ба 12,5% расидааст. Ҳолати мазкур дар мундариҷаи дигар нишондиҳанда низ акси худро ёфтааст. Инчунин агар истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар шаҳри Исфара нисбат ба ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатии вилоятӣ дар соли 2015 4,93 %-ро ташкил карда бошад, дар соли 2019 ин нишондиҳанда 2,79 %-ро ташкил кард, ки сатҳи пастшавӣ қариб ду маротиба мебошад.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ самаранокии иқтидори захиравии минтақаҳо аз фаъолияти пурра ба амал овардани қобилияти истеҳсолии корхонаҳо инъикос мегардад. Қайд кардан бамаврид аст, ки имрӯз дар шаҳри Исфара иқтидорҳои мавҷудаи корхонаҳои саноатӣ аз рӯйи нақшаҳои лоиҳавӣ ба пуррагӣ ба кор андохта нашудаанд. Дар ин хусус дар ҷадвали зерин иқтидори истеҳсолӣ ва истифодаи баъзе корхонаҳо, соҳаҳое, ки ба рушди иқтисодиёти минтақа таъсири назаррас дорад, оварда шудааст.

Ҷавдали 4. - Захираҳои истеҳсолии корхона ва ҳолати истифодаи онҳо дар соли 2020 (бо фоиз)

Корхонаҳои саноатӣ	Иқтидор ҳамагӣ	Истифода шуд	Ба кор андохта нашудааст
ҶСК “Тамохуш”	100	20	80
ҶСК “Ангишт”	100	35	65
ҶДММ “Петролеум Суғд”	100	40	60
ҶДММ “Сементзавод”	100	80	20
ҶСК “Чароғ”	100	20	80
ҶСК “Комбинати консервабарорӣ”	100	50	50
ҶСК "Нилуфар"	100	40	60
ҶСК “Заводи кимиё”	100	25	75
ҶСК “КМБ”	100	70	30
ҶДММ “Баракат Исфара”	100	85	15
Кишоварзӣ	100	90	10

Сарчашма: Аз ҷониби муаллиф ҳисоб карда шудааст: Омори солонаи шаҳри Исфара, САОНПҶТ, 2019. - С. 93.

Натиҷаҳои таҳлили ҷадвал нишон медиҳад, ки дар айни замон дар шаҳри Исфара ягон корхонаҳои саноатӣ бо иқтидори пуррааш фаъолият намебарад.

Дигар самти иқтидори захиравӣ ин соҳаи кишоварзӣ мебошад, Чӣ хеле ки маълум аст, дар шаҳри Исфара аҳолии деҳот нисбат ба аҳолии шаҳр зиёд аст. Бино бар ин соҳаи кишоварзӣ яке аз соҳаҳои афзалиятноки рушди иқтисодиёти шаҳри Исфара ба ҳисоб меравад. Соҳаи кишоварзӣ барои аксарияти аҳолии шаҳри Исфара манбаи ягонаи даромад ба шумор меравад. Самтҳои асосии соҳаи кишоварзии минтақа рустанипарварӣ, чорводорӣ ва боғдорӣ мебошанд. Дар шаҳри Исфара истеҳсолкунандаи асосии маҳсулоти кишоварзӣ хоҷагиҳои деҳқонӣ ва хоҷагиҳои инфиродӣ мебошанд.

Ҷадвали 5. - Маълумот оид ба захираҳои кишоварзии шаҳри Исфара дар солҳои 2015 – 2020

Нишондиҳандаҳо	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Замини истифодаи кишоварзӣ, ҳаз.га	7052	7254,4	7444	7623	7801	7894
Шумораи хоҷагиҳои деҳқонии ба қайд гирифташуда, воҳид	13297	13252	13618	13346	13450	13500
Андозаи миёнаи масоҳати замин, га ба ҳар як воҳиди хоҷагии деҳқонӣ	53,0	54,7	54,6	44,9	34,6	32,2
Маҳсулоти умумии кишоварзӣ, млн. сомонӣ	345,2	359,3	376,0	379,3	396,2	498,8
Маҳсулнокии ҳар як га замин (бо сомонӣ)	48,95	49,59	50,51	49,76	50,79	63,19

Манбаъ: таҳия ва коркарди муаллиф тибқи маълумоти раёсати омори шаҳри Исфараи сарраёсати Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд, 2020. – С.72.

Дар давраи муоинашаванда шумораи умумии хоҷагиҳои деҳқонии бақайдгирифта 3,34 маротиба зиёд, лекин майдони кишти онҳо 12,4% кам гардидааст. Дар баробари ин андозаи миёнаи майдони кишт барои як хоҷагӣ, агар дар соли 2015 76,0 гектарро ташкил диҳад, дар соли 2020 ин нишондиҳанда 32,2 гектарро ташкил медиҳад ё ин ки дар давраи омӯхташаванда андозаи миёнаи майдони кишт 42,3 % кам гардидааст.

Захираҳои меҳнатӣ яке аз омилҳои асосии таъсиррасон ба ҷараёни истифодаи самараноки захираҳои иқтисодии минтақа мебошанд. Захираҳои меҳнатӣ якҷоя бо захираҳои табиӣ ва дигар захираҳо қувваи ҳаракатдиҳандаи пешрафти ҷамъиятро ифода мекунанд. Афзоиши аҳолӣ ва захираҳои меҳнатӣ ба баланд шудани сатҳи шуғл оварда мерасонад.

Ҷадвали 6. - Тамоюли афзоиши шумораи аҳолӣ ва захираҳои меҳнатӣ дар шаҳри Исфараи вилояти Суғд

Нишондиҳандаҳо	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Шумораи аҳолии муқимӣ (ҳазор нафар)	254,5	258,9	261,7	268,3	270,4	277,1
Суръати рушди шумораи аҳолӣ (%)	100	101,7	101,1	102,5	100,8	102,4
Захираҳои меҳнатӣ (ҳазор нафар)	169,1	172,1	173,9	178,3	179,4	186,5
Суръати рушди захираҳои меҳнатӣ нисбат ба соли 2015 (бо ифодаи %)	100	101,7	102,8	105,4	106,1	110,2
Аҳолии шуғлдошта дар иқтисодиёти минтақа (ҳазор нафар)	39,5	42,1	43,9	48,3	49,4	56,5
Ҳиссаи аҳолии шуғл дар захираҳои меҳнатӣ (бо %)	23,3	24,2	25,3	27,6	28,0	30,3

Аз ҷониби муаллиф ҳисоб карда шудааст, сарчашма: Омори солонаи шаҳри Исфара, САОНПҶТ, 2020. - С. 66-68.

Мувофиқи маълумоти ҷадвал шумораи аҳолии муқимӣ дар соли 2020 нисбат ба соли 2015 8,2% зиёд шуда, захираҳои меҳнатӣ 9,3% ва шумораи аҳолии дар иқтисодиёти минтақа бо шуғл машғул дар таркиби захираҳои меҳнатӣ ҳамагӣ 30%-ро ташкил медиҳад. Аз ин ҷо маълум мегардад, ки соҳаҳои иқтисодиёти шаҳри Исфара ҳоло қобилияти пурра таъмин намудани захираҳои меҳнатии афзоишёбандаро бо ҷойҳои корӣ надоранд.

Бо мақсади муайян намудани таъсири ҳолати имрӯзаи истифодаи заҳираҳои иқтисодӣ ба рушди иқтисодиёти шаҳри Исфара дар рисола аз усули математикии иқтисодӣ истифода бурда шудааст. Дар таҳқиқот ҳамчун индикатори интизорӣ, яъне натиҷавӣ ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот ба ҳар сари аҳолӣ (бо ҳазор сомонӣ) интихоб гардидааст, чун нишондиҳандаҳои омилӣ: - шумораи аҳолии машғули шуғл (ҳаз. нафар); фондҳои асосии бакорандохтшуда (млн. сомонӣ); шумораи

корхонаҳо (воҳид); ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ (млн. сомонӣ); масоҳати замини истифодашудаи кишт (ҳаз. га); шумораи соҳибкорони дар асоси шаҳодатнома фаъолиятбаранда (ҳаз. адад) интихоб шудааст.

Натиҷаҳои ҳисобҳо нишон дод, ки алоқа байни нишондиҳандаҳои интизорӣ ва маҷмӯаи омилҳо, ки ба модели регрессионӣ ворид карда шудааст, алоқаи хело зичи мусбат дорад, зеро коэффитсиенти коррелятсия ба 0,98017 баробар аст. Дар асоси ҳисобҳо коэффитсиенти чандирнокии ҳар омили таҳқиқшуда муайян гардид:

$$У= 3,6482+0,0061x,+0,048x_2+0,033x_3+0,017x_4+0,37x_5+0,042x_6$$

Дар шароити имрӯза дар қаламрави шаҳри Исфара аз байни иқтидорҳои захиравӣ ба омили интизорӣ, таъсири ҳалкунандаро захираҳои кишоварзӣ, яъне масоҳати замини истифодашудаи кишт мерасонад. Дар навбати дуюм фондҳои асосии бакорандохтшуда ва инчунин дигар омилҳо. Дар ҳақиқат, қимати бартарияти захираҳои кишоварзӣ дар шаҳри Исфара ба ҳақиқати ҳол наздик аст, зеро ҳиссаи зиёди аҳолӣ дар деҳот зиндагӣ менамояд ва некуаҳволии онҳо бештар ба гирдгардиш ворид гаштан ва истифодаи самараноки иқтидори кишоварзӣ вобаста аст.

Дар боби саввум – "Равияҳои такмили истифодаи иқтидори захиравӣ дар шаҳри Исфара" – масъалаҳои таъсири омилҳои институтсионалӣ ба идораи захираҳои иқтисодӣ, ҳамчунин самтҳои истифодаи афзалиятноки иқтидори захиравӣ дар рушди иқтисодиёти минтақа мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Дар солҳои соҳибистиқлолӣ вобаста ба ташаккули иқтисоди миллӣ пояҳои институтсионалии соҳаҳои минтақавӣ ва диверсификатсияи он тадриҷан фароҳам оварда шудаанд, як қатор Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда шуданд, ки барои такомули захираҳои иқтисодӣ заминаи ҳуқуқӣ гузоштаанд. Аз ҷумла: қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи моликият, корхонаҳо соҳибкорӣ, консепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии шаҳру ноҳияҳо, ҷумҳурӣ, бонкҳо, ширкатҳои давлат ва бахши хусусӣ, сармоягузорӣ ва ғайраҳо. Татбиқи барномаҳои мақсадноки соҳавӣ боиси рушди минбаъдаи соҳа дар минтақаҳо ва афзоиши диверсификатсияи он гардид ва ба истифодаи самараноки иқтидори захиравии онҳо мусоидат намуд.

Дар ин самт баҳри муайян намудани ҷиҳатҳои қавию суст, имконоту хатарҳои рушди иҷтимоию иқтисодии шаҳри Исфара таҳлили SWOT-и рушди иҷтимоию иқтисодии минтақа гузаронида шудааст, ки натиҷаҳояш дар ҷадвали 7 оварда шудааст.

Ҷадвали 7. –- Таҳлили "SWOT" оид ба арзёбии ҷабҳаҳои қавӣ, заиф, имконот ва хатарҳо дар рушди иҷтимоӣ-иқтисодии шаҳри Исфара

Тарафҳои қавӣ	**Тарафҳои заиф**
- мавҷуд будани корхонаҳои калони саноатӣ, соҳибкорони хурду миёна; - мавҷудияти бонкҳо ва ташкилотҳои қарзии хурд; - шабакаи наклиёти роҳи оҳан ва фурудгоҳ; - мавҷуд будани захираҳои табиӣ (ангиштсанг, нафт, газ, санги мармар, маводи сохтмонӣ, оҳаксанг, хоки кулолӣ, қуму шағал, фосфорит); - шароити мусоид барои сохтани корхонаҳои хурди коркарди санг, гил, чӯб, гаҷ, чарм, мева, фулузот, пашм, пилла. - дорои таҷрибаи бойи малакаи коркарди замин, аз ҷумла имкониятҳои истифодаи усулҳои самараноки обмонии қатргагӣ ва бо ин роҳ ташкили боғҳои интенсивӣ дар мавзеи Моҳпарӣ. - мавҷуд будани потенсиали калони захираҳои зеҳнӣ. - мавҷуд будани захираҳои беҳтарини фароғатии табобатӣ (Зумрад, Шаҳноза, Насими дарё); - Пайваст будан ба шоҳроҳ; - Мавҷуд будани қувваи кории арзон.	- набудани нақшаи мукаммал оид ба кор андохтани корхонаҳои азкормонда; - бо иқтидори пурра фаъолият накардани корхонаҳои саноатӣ ва кӯҳнаю фарсуда гардидани таҷҳизоту техникаи онҳо; - суст шудани фаъолияти соҳибкорӣ ва афзоиши бекорӣ; - сатҳи пасти ҷалби сармояи дохилию хориҷӣ барои рушди иқтисодиёти шаҳр; - баланд будани фоизи қарзҳо ва нокифоягии қарзҳои дарзмуддат; - таъминоти нопурраи оби полезӣ ва нӯшокӣ; - нокифоягии ҷойҳои кори доимӣ ва паст будани музди меҳнат; - набудани кадрҳои баландихтисос дар бахшҳои коркарди мева, филиз, кимиё, мошинсозӣ, пилла, чӯб, сангҳои сохтмонӣ, обҳои маъданӣ. - сатҳи пасти музди маоши олимон ва мутахассисони соҳаҳо. - пурра коркард нашудани ашёи хоми маҳаллӣ;
Имкониятҳо	**Хатарҳо**
- таҳия ва татбиқи самараноки Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии шаҳр; - самаранок истифода бурдани захираҳои табиии шаҳри Исфара, ба монанди об, ангишт, мева, оҳаксанг, сангҳои сохтмонӣ, пӯст, пашм, пилла. - азхудкунии 5000 га замини бекорхобида дар мавзеи Моҳпарӣ тавассути бунёди хатти оби худҷории Сурх-Моҳпарӣ ва обёрӣ намудани заминҳои бекорхобида; - ташкили корхонаҳои нави саноатии коркарди ашёи хоми маҳаллӣ. - бо истифода аз маблағҳои грантӣ азнавсозии корхонаҳои калони азкормонда ва ба ин роҳ таъмин намудани аҳолӣ ба ҷойи кори доимӣ. - таъсиси минтақаи озоди саноатӣ-инноватсионӣ дар ш. Исфара.	- болоравии номунтазами нархи молу хизматрасониҳо; - суст шудани фаъолияти соҳибкорӣ ва афзоиши бекорӣ; - офатҳои табиӣ (сел, жола, обхезӣ, заминларза, боронгарии зиёд ва яку якбора сардшавии ҳаво); - бухрони молиявию иқтисодӣ; - обхезии дарёи Исфара ва шусташавии заминҳои назди соҳил; - низомҳои гуногуни маҳдудкунанда (санксияҳо) аз ҷониби кишварҳои ҳамсоя. - муҳоҷирати кадрҳои баландихтисос ва қувваҳои корӣ ба хориҷа; - низоъҳои наздисарҳадӣ; - касалиҳои сироятии глобалӣ.

Манбаъ: таҳия ва коркарди муаллиф тибқи маълумоти раёсати иқтисод ва савдои Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳри Исфара дар давраи 2018-2021.

Аз SWOT-таҳлили рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ бармеояд, ки шаҳри Исфараи вилояти Суғд минтақаи рушдкунандаи агросаноатӣ ва яке аз марказҳои асосии рушди минтақавӣ дар Тоҷикистон мебошад.

Ҳоло бо мақсади коркарди захираҳои маҳаллӣ бо сармоягузории соҳибкорони русу тоҷик корхонаҳои муштарак «Баракат-Исфара»,

«Исфарафруд», «Неъматҳои Исфара», «Исфогрупп», «Таджфрукт», «Кадр», «Саодат» таъсис дода шудааст, ки зиёда аз 20-25 намуди маҳсулоти меваи босифат коркард ва бо истифода аз технологияи нав бандубаст намуда, маҳсулоти тайёрро дар қуттиҳои андозаашон гуногун ва барои ҳамлу нақл мувофиқ ба Федератсияи Русия, Ҷумҳуриҳои Белорусия, Қазоқистон ва давлатҳои дигар ба фурӯш баровардаанд. Агар соли 2015 аз шаҳри Исфара зиёда аз 55 ҳазор тонна меваи хушк ба хориҷи мамлакат содир гардида бошад, зиёда аз 20 ҳазор тоннаи он коркард ва бандубаст гардида, баъдан ба хориҷа интиқол дода шудааст. Имрӯзҳо бошад, зиёда аз 100 ҳазор тонна меваи хушк ба хориҷи кишвар содир карда мешавад, аммо қисми он бе коркард интиқол дода мешавад. Хуб мешуд, барои истифодаи самараноки захираҳои меҳнатӣ ва ҳам захираҳои табиӣ дар ин корхонаҳо бо истифода аз технологияҳои муосир аз навъҳои гуногуни меваҳои хушк истеҳсоли конфетҳои шоколадӣ, истеҳсоли мураббо ва шарбатҳои аз лиҳози экологӣ тозаро ба роҳ монанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 30 кони фосфоритҳо кашф гаштааст ва асосан ин конҳо дар нишебии ҷанубии қаторкӯҳи Ҳисор ва нишебии шимолии қаторкӯҳи Туркистон ҷойгир шудааст. Инчунин дар шаҳри Исфара дар мавзеи Хонобод захираҳои фосфорит вуҷуд дорад. Лекин ягон корхонаи истеҳсоли фосфорит дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вуҷуд надорад. Мутаассифона, ҳоло ин намуди минералҳо барои талаботи иқтисодиёти миллӣ аз дигар кишварҳо воридот мешавад. Дар сурати ба роҳ мондани истеҳсоли фосфоритҳо дар шаҳри Исфара метавонем, тамоми ҷумҳуриро бо ин нурии пурқимат таъмин намуда, ба пуррагӣ аз воридоти берунӣ озод гардем.

Инчунин дар шаҳри Исфара захираҳои маводи сохтмонӣ мавҷуд аст. Дар кони Араб реги кварсӣ, дар конҳои Шӯртанг, Конизок, Шӯроб, Қалъачаи Мазор, Ким, Ганҷак, Октябр, Сиёҳсанг, Саридаштӣ, Комёб, Ворух, Нефтобод, Қалъаи Бобо, Сурхдара ва Хонобод захираҳои охра, аргилит, гаҷсанг, оҳаксанг, хок, гил ва регу шағал мавҷуд аст. Аз рӯйи ин маълумот дар шаҳри Исфара сохтани корхонаҳои сементбарорӣ, гаҷбарорӣ, оҳакбарорӣ, хиштбарорӣ, рангбарорӣ ва ғ. манфиатовар мебошад.

Дар давраи Иттиҳоди Шуравӣ истихроҷи ангиштсанг ба 1 миллион тонна дар як сол расида буд, ҳоло бошад танҳо 15 % аз он миқдор истеҳсол карда шуда истодааст. Захираҳои геологии ангиштсанги кони Шӯроб аз рӯйи тадқиқот ва нишондиҳандаҳои геологҳои шӯравӣ 500 миллион тоннаро ташкил медиҳад. Ин маънои онро дорад, ки ҳоло имконияти афзоиш додани истихроҷи ангиштсанг дар шаҳри Исфара мавҷуд аст ва саноатро бо ангишт таъмин намудан мумкин аст.

Дар давраи Иттиҳоди Шӯравӣ соҳаи истихроҷи нафт яке аз саноатҳои пешрафта ҳисоб гашта, шаҳраки Нефтобод тараққӣ мекард ва аксари мардуми ин маҳал дар ин соҳа кор мекарданд. Масалан, соли

1985 дар Исфара дар як сол беш аз 240 ҳазор тонна нафт истеҳсол карда мешуд, ҳоло бошад, ин нишондод ба 8,5 фоизи давраи Иттиҳоди Шуравӣ баробар аст. Сабаби поён рафтани нишондиҳандаҳои соҳа нокифоягии маблағ барои корҳои ҷустуҷӯйӣ ва пармакунӣ, норасоии қубурҳои махсус, ба истифода дода нашудани чоҳҳои нави нафту газ ва фарсуда гаштани таҷҳизоти пармакунӣ ва механизмҳои нафткашӣ мебошад.

Дар шаҳри Исфара якчанд захираҳои табиие, ки дар соҳаи тиб истифода мешаванд, мавҷуд аст. Аммо имрӯзҳо на ҳамаи онҳо ба пуррагӣ коркард ва истифода мешаванд. Чашмаҳои “Оби шифо” дар наздикии шаҳраки Нурафшон, дар масофаи 30 километр аз маркази шаҳри Исфара ҷойгир шудаанд. Муми кӯҳӣ маъдани табиӣ буда, аз қаъри замин дар конҳои махсус истеҳсол карда мешавад. Дар осойишгоҳи «Зумрад» асосан муми кӯҳии Борислав (Ҷумҳурии Украина) истифода мешавад. Гарчанде дар худи шаҳри Исфара кони муми кӯҳӣ (Селроҳа) мавҷуд бошад ҳам, истеҳсоли муми кӯҳӣ дар солҳои баъди Ҷанги Бузурги Ватанӣ қатъ гардидааст.

Яке аз масъалаи мубрам ва ҳалталаби соҳаи сайёҳӣ дар шаҳри Исфара мавҷуд набудани маълумоти кофӣ оид ба ҷойҳои сайёҳии шаҳр ба монанди: Қалъачаи Мазор, харобаҳои Қалъаи Сурх (асрҳои XI-XIII), мақбараи Хоҷаи Рӯшноӣ, мақбараи Хоҷа Насрулло, мақбараи овозхон Зебопарӣ (асри XIX), мақбараи Ҳазрати Шоҳ, Лангари Моҳиён мебошад. Бисёре аз ҷаҳониён дар бораи “Гаҳвораи заррин” навиштаҷоти тахтасанги Тангии Ворух, оинасанги Бобур, қалъаи Исфара, зиёратгоҳи Абдуллоҳи Шибирғонӣ, Мадрасаи Абдуллохон, Ҳазрати Шоҳ маълумоти кофӣ надоранд. Оид ба ҷойҳои сайёҳии шаҳри Исфара надоштани маълумот ва аз хизматрасониҳои мавҷуда бехабар будани сайёҳон аз номукаммалии соҳаи маркетингӣ ва таблиғотию иттилоотӣ дарак медиҳад.

Бо ақидаи муаллиф, барои баланд бардоштани самаранокии истифодаи иқтидори захиравии шаҳри Исфара таҷдиди соҳаҳои иқтисодиёти минтақа дар асоси истифодаи технологияҳои инноватсионӣ мувофиқи мақсад аст.

III. ХУЛОСА

Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

1. Рушди иҷтимоию иқтисодии минтақа як равандест, ки ба таҳия ва истифодаи манбаи захира асос ёфтааст ва он на танҳо имконоти мавҷудаи истифодаи иқтидори захиравӣ дар истеҳсоли молҳои ҷамъиятӣ, балки чунин имкониятҳоеро, ки метавонад барои рушди иқтисодии қаламрав дар оянда асос гардад, дар бар мегирад. Яъне, захираҳо дар айни замон имкон доранд, ки қаламрави худро рушд диҳанд ва иқтидори захиравӣ як навъ захира (кафолат) мебошад, ки дар асоси он метавон пешгӯйиро таҳия ва самтҳои рушди иҷтимоию иқтисодии минтақаро муайян кунад.

2. Рушди муосири иқтисодиёт, ки ба рушди истеҳсолоти

инноватсионии баландтехнологӣ нигаронида шудааст, аз сатҳу сифати мутахассисони эҷодкор, ки қаламравро барои рушди мусоиди муҳити иқтисодиву иҷтимоӣ муҳайё мекунанд, вобаста аст.

3. Иқтидори иқтисодии минтақа як категорияи иқтисодии бисёрҷониба мебошад, ки дар робита ба он таҳлили ҳамаҷонибаи система имкон медиҳад, ки принсипҳои ташаккул, самаранокии фаъолият, истифодаи оқилона ва тамоюлҳои рушд муайян карда шаванд. Вазъи воқеӣ ва тағйироти имконпазири миқдорӣ дар иқтидори иқтисодии минтақа пешрафти ҷомеа ва дар маҷмӯъ баланд шудани сатҳи зиндагии аҳолии минтақаро муайян менамояд.

4. Истифодаи самараноки тамоми иқтидори захиравӣ вазифаи муҳимми стратегӣ маҳсуб мешавад, зеро омилҳои захираҳои табиӣ дар зиёдшавии самаранокии рушди минтақавӣ нақши назаррас дорад. Аксар вақт рушди минтақа аз мавҷудияти захираҳои табиӣ вобаста аст, аммо дар амал ин на ҳамеша меъёри ҳалкунанда барои рушд буда метавонад. Дар иқтисодиёти ҷаҳон ҳолатҳое ҳастанд, ки он кишварҳое, ки аз захираҳои табиӣ бой ҳастанд, сатҳи баланди рушди иқтисодиро ба даст наовардаанд ва, баръакс, кишварҳое ба мисли Исроил, Ҷопон, Кореяи Ҷанубӣ тавассути истифодаи самараноки миқдори маҳдуди захираҳо ба нишондиҳандаҳои баланди рушд ноил шудаанд.

5. Истифодаи захираҳои истеҳсолии шаҳри Исфара аз ҳаҷми сармоягузорӣ вобастагии калон дорад. Бино бар ин, роҳҳои истифодаи афзалиятноки захираҳои иқтисодии шаҳри Исфара метавонад ба ҷалби сармоягузорӣ дар шаҳр мусоидат намояд. Зеро шаҳри Исфара аз захираҳои табиӣ ва макони фароғатӣ бой мебошад.

6. Ҳамаи омилҳои иқтидори захиравии минтақа ва омилҳои таъсиррасон ба ҷараёни истифодаи самараноки иқтидори захиравии минтақаро ҷамъбаст намуда, гуфтан мумкин аст, ки онҳо бо ҳам алоқамананд, дар ин робита омилҳое, ки ба рушди яке аз захираҳо таъсир мерасонанд, барои рушд ва муайянсозии дигараш асос мегарданд. Аз ин рӯ, маҷмӯи иқтидори захиравӣ афзалиятҳои рақобатии минтақаро таъмин мекунанд.

7. Дар асоси натиҷаҳои таҳлили ҳамаҷонибаи фаъолияти корхонаҳо ва субъектҳои хоҷагидории шаҳри Исфара гуфтан имумкин аст, ки дар минтақаи мазкур зарурати гузаронидани диверсификатсия истеҳсолоти мол ва хизматрасониҳо, таҳя намудани стратегия ё ин ки Барномаи махсуси рушди шаҳри Исфара барои ояндаи наздик ва дур мувофиқи мақсад аст. Барнома бояд ташаккули заминаи назариявӣ ва амалии рушди иқтисодии-иҷтимоии шаҳри Исфараро таъмин намояд.

8. Масъалаи тайёр кардани кадрҳои муҳандисӣ дар шаҳри Исфара яке аз афзалияти аввалиндараҷа дорад. Зеро минтақаи мазкур аз заҳираҳои табиӣ хело бой аст, аз ин лиҳоз истифодаи минбаъдаи он аз кадрҳои баландихтисос, технологияи муосир, таъмини шароити мусоид вобастагии калон дорад.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо:

- барои самаранок истифодабарии сармоя, захираҳои меҳнатӣ, ворид намудани технологияҳои инноватсионӣ дар асоси “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” бояд “Барномаи рушди иқтисодӣ-иҷтимоии шаҳри Исфара барои давраи то соли 2030” таҳия ва амалӣ карда шавад;

- дар стратегияи рушди минтақа ба масъалаҳои ҷалби инвеститсияҳо баҳри азнавсозии фондҳои асосии истеҳсолот диққати махсус дода шавад; [5 -M]

- бояд дар оянда баҳри воридотивазкунӣ ва рушди содироти минтақа ба масъалаи ҳавасмандкунии диверсификатсияи истеҳсолот дар шаҳри Исфара диққати махсус дода шавад; [5 -M]

- дар заминаи баъзе корхонаҳои калонҳаҷми шаҳр минтақаҳои озоди саноатӣ (кластерҳо) таъсис дода шавад, ки силсилаи пурраи саноати хӯроквориро аз дастрасӣ ба ашё то истеҳсоли маҳсулоти ниҳоӣ ба роҳ монда тавонад; [7 -M]

- мукаммалгардонии фаъолияти соҳаҳои иқтисодӣ, таҷдиди корхонаҳои истеҳсолӣ бо усули истифодаи самараноки захираҳои иқтисодӣ яке аз масъалаҳои муҳим дар амалигардонии ҳадафи чоруми стратегии кишвар ба ҳисоб меравад. Дар шаҳри Исфара таҷдиди соҳаҳои хоҷагии халқ дар асоси истифодаи технологияҳои инноватсионӣ мувофиқи мақсад аст; [9 -M]

- саноати коркарди маъдан ва металлургияи ранга, коркарди филиз, кимиё ва электротехника имкон медиҳад, ки дар шаҳри Исфара корхонаҳо сохта ба истифода дода шаванд; [1 -M]

- дар заминаи ҶС «Чароғ» ба роҳ мондани истеҳсоли таҷҳизоти каммасрафи барқӣ ва таъсис додани корхонаи муштарак барои коркарди марганетси кони «Чатир-Отек»;

- истеҳсоли нуриҳои нитрогенӣ дар ҶСШК «Кимиё» ба корхона - имконият медиҳад, ки бо ашёи худӣ таъмин бошаду маҳсулоти истеҳсолшудаи нитрогениро ба хоҷагиҳои кишоварзии шаҳру ноҳияҳои вилоят равона намояд;

- дар ҶС «Тамохуш» таъсис додани корхонаи муштарак бо давлатҳои хориҷӣ;

- дар корхонаи «Филиз» ба роҳ мондани истеҳсолот аз алюминий ва чӯян, аз он ҷумла зарфҳо ва дегҳои гуногунҳаҷм, сарпӯшҳои канализатсонӣ, саққоҳо барои осиёбҳои даврзананда ва ҳоказо;

- дар корхонаи «Нилуфар» эҳё намудани кулолгарӣ ва истеҳсоли рангҳои равғанину аҳмар;

- барои таблиғи соҳаи сайёҳӣ, арзишҳои маънавию таърихии шаҳри Исфара соҳаи маркетингӣ ва таблиғотию иттилоотиро зарур аст, ки мунтазам ба интишори матолиби ҷолиб бобати ин минтақа дар расонаҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ машғул шаванд.

VI. Номгӯи асарҳои доир ба мавзӯи диссертатсия чопшуда:

а) мақолаҳое, ки дар маҷаллаю нашриёҳои пешбари тақризшавандаи тавсиядодаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон номнавис шуда, нашр гардидаанд:

[1-М] Шаропова, Н.Ҳ. Истифодаи самараноки захираҳои табиӣ дар рушди иқтисодиёти минтақа (дар мисоли шаҳри Исфараи вилояти Суғд) [Матн] / Н.Ҳ. Шаропова // Номаи Донишгоҳ. Силсилаи илмҳои табиатшиносӣ ва иқтисодӣ.- Хуҷанд, 2018. - № 4. – С.156-161.

[2-М] Шаропова, Н.Ҳ. Вазъи истифодаи захираҳои меҳнатии минтақаҳо дар шароити муосир (дар мисоли ноҳияи Исфараи вилояти Суғд) [Матн] / Ризоқулов Т.Р., Шаропова Н.Ҳ. // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019. - № 5 (68). –С. 213-225.

[3-М] Шаропова, Н.Ҳ. Омилҳои таъсиррасон ба ҷараёни истифодаи самараноки захираҳои иқтисодӣ (дар мисоли шаҳри Исфараи вилояти Суғд) [Матн] / Шаропова Н.Ҳ. // Ахбори ДДҲБСТ. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – Хуҷанд, 2020. – № 2 (83). - С. 79-90.

[4-М] Шаропова, Н.Ҳ. Таҷрибаи хориҷии дастгирии давлатии соҳаи кишоварзӣ [Матн] / Ахмедов У.Х., Шаропова Н.Ҳ. // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ - иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. - № 3. – С. 55-60.

б) Мақолаҳои илмие, ки дар нашриёҳои дигар чоп шудаанд:

[5-М] Шаропова, Н.Ҳ. Роҳҳои инкишофёбии бозори молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Н.Ҳ. Шаропова // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ таҳти унвони “Баланд бардоштани рақобатпазирии истеҳсолоти ватанӣ, амнияти озуқаворӣ, содироту воридотивазкунӣ ва татбиқи технологияҳои инноватсионӣ” – Исфара, 2018. – С. 375-378.

[6-М] Шаропова, Н.Ҳ. Заминаҳои асосии истифодаи самараноки захираҳои иқтисодӣ / Н.Ҳ. Шаропова // Маводи конференсияи илмӣ-амали таҳти унвони “Воридотивазкунӣ асоси тараққиёти Тоҷикистон” – Исфара, 2018. - С. 64-68.

[7 -М] Шаропова, Н.Ҳ. Соҳаи маориф ва сармояи зеҳнии инсонӣ / Н.Ҳ. Шаропова // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ таҳти унвони “Неруи зеҳниву сармояи инсонӣ ва рушди иҷтимоиву иқтисодии кишвар” – Исфара, 2020. - С. 285-289.

[8 -М] Шаропова, Н.Ҳ. Роҳҳои истифодаи самараноки захираҳои табиӣ дар рушди иқтисодиёти минтақа / Н.Ҳ. Шаропова // Маводи конференсияи илмӣ-амалии минтақавӣ таҳти унвони “Саромади маорифчиёни асил” – Исфара, 2018. С. 180-188.

[9 -М] Шаропова, Н.Ҳ. Дурнамо ва омилҳои таъмини рушди устувори иқтисодиёт / Н.Ҳ. Шаропова // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ таҳти унвони “Ҳалли қазияҳои иқтисодӣ баҳри расидан ба рушди босуботи кишвар” – Исфара, 2019. С. 47-52.

[10 -М] Шаропова, Н.Ҳ. Иқтисодиёти рақамӣ ва таъсири он ба бозори

меҳнат / Н.Ҳ. Шаропова // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ тахти унвони “Масъалаҳои таъмини самаранокии ҳамбастагии илм ва истеҳсолот” – Душанбе, 2020. – С. 239–243.

[11 -М] Шаропова, Н.Ҳ. Равишҳои методии баҳодиҳӣ ба истифодаи иқтидори захиравии минтақа ва таснифоти нишондодҳои он / Ризоқулов Т.Р., Шаропова Н.Ҳ. // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ таҳти унвони “Таъмини амнияти озуқаворӣ, тақвияти иқтидорҳои содиротӣ ва ҳимояи истеҳсолкунандагони ватанӣ” – Исфара, 2021. – С. 78-84.

[12 -М] Шаропова, Н.Ҳ. Меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои амнияти берунии иқтисодӣ дар шароити муосири иқтисоди ҷаҳон / Н.Ҳ. Шаропова // Маводи конференсияи илмӣ-амалии вилоятӣ таҳти унвони “Муқовимат ба коррупсия ҳамчун самти афзалиятнок ва самарабахши рушди соҳаҳои мухталифи кишвар” Хуҷанд, 2021. – С. 218-225.

[13 -М] Шаропова, Н.Ҳ. Образование и интеллектуальный капитал / Н.Ҳ. Шаропова // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ таҳти унвони “Таъмини амнияти озуқаворӣ, тақвияти иқтидорҳои содиротӣ ва ҳимояи истеҳсолкунандагони ватанӣ” – Исфара, 2021. – С. 128-130.

ИНСТИТУТ ЭКОНОМИКИ И ТОРГОВЛИ ТАДЖИКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА КОММЕРЦИИ

На правах рукописи

УДК – 332 (575.3)
ББК – 65.9 (5 тадж)
Ш-26

ШАРОПОВА НАСИБА ХАФИЗОВНА

РЕСУРСНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РЕГИОНА В СИСТЕМЕ ФАКТОРОВ ЕГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА ИСФАРЫ СОГДИЙСКОЙ ОБЛАСТИ)

Специальность: 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика)

АВТОРЕФЕРАТ
диссертации на соискание ученой степени
кандидата экономических наук

Худжанд - 2021

Диссертационная работа выполнена на кафедре менеджмента Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции

Научный руководитель: **Ризокулов Туракул Рабимкулович,** доктор экономических наук, профессор, проректор по науке и инновации Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики

Официальные оппоненты: **Умаров Ходжимахмад Умарович,** доктор экономических наук, профессор кафедры экономики и управления туризмом Таджикского национального университета

Обидов Камол Рахматович, кандидат экономических наук, ведущий научный сотрудник отдела инфраструктурных исследований Института экономики и демографии Национальной академии наук Республики Таджикистан

Оппонирующая организация: Горно-металлургический институт Таджикистана

Защита состоится “___” октября 2021 года в 12^{00} часов на заседании диссертационного совета 6D.КОА-023 при Таджикском государственном университете права, бизнеса и политики по адресу: 735700, г. Худжанд, 17 мкр-н, дом 1.

С диссертацией можно ознакомиться на сайте http://www.tsulbp.tj и в библиотеке Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики.

Автореферат разослан «____» ________________ 20__ г.

Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат экономических наук, доцент **Самадова З.А.**

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. В “Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года” особое внимание уделяется вопросам экономического развития каждого региона страны и эффективному использованию его ресурсного потенциала, поскольку повышение благосостояния населения в каждом регионе отражает положительное экономическое развитие в целом.

Стратегические цели, поставленные в экономической политике страны и подлежащие реализации в ближайшем будущем, зависят от эффективного управления ресурсным потенциалом региона. Как подчеркнул в своём выступлении Президент Республики Таджикистан, Лидер нации Эмомали Рахмон: «Исфара с её колоссальными производственными возможностями считается одним из главных промышленных городов Таджикистана и вносит весомый вклад в обеспечение развития национальной экономики. Перерабатывающая промышленность, в том числе переработка сельскохозяйственной продукции, минералов, нефти и газа, добыча угля, металлургия, электротехника и производство строительных материалов составляют основу экономики города. Напомню, что в недалеком прошлом продукция некоторых промышленных предприятий Исфары экспортировалась в десятки стран региона и мира. Исходя из этого, руководители соответствующих министерств и ведомств, области и города Исфара обязаны мобилизовать все ресурсы и возможности для восстановления экспортного потенциала города» .

Поэтому считаем актуальным, а также своевременным исследование и оценку разных подходов к эффективному использованию ресурсного потенциала городов и районов страны.

Следует отметить, что каждый город и район республики, в том числе и город Исфара Согдийской области, имеют большой ресурсный потенциал, однако в этом направлении остаётся много нерешенных вопросов.

В связи с этим стратегическое управление рациональным использованием ресурсного потенциала считается важным фактором обеспечения социально-экономического развития региона, повышения уровня и качества жизни населения.

В современных условиях в решении многих социально-экономических вопросов, стоящих перед городом Исфарой, важную роль играет промышленность, ибо экономика города во многом зависит от её ритмичного функционирования. Во времена Советского Союза промышленные предприятия Исфары обеспечивали более 78% доходной части городского бюджета. Сегодня промышленные предприятия обеспечивают только около 30% доходной части местного бюджета. В Советский период на промышленных предприятиях работали 55 000 человек. В настоящее время из 185,7 тыс. человек из трудового резерва города Исфары работой обеспечены 30,71 тыс. человек, что не

соответствует сегодняшним требованиям по созиданию и реализации четвертой стратегической цели государства.

Данное положение обусловлено многими причинами, прежде всего разрывом производственных связей между промышленными предприятиями стран СНГ, невозможностью приобретения современных технологий, отсутствием энергоснабжения в сезон переработки, потерей существующих рынков, неконкурентоспособностью производимой продукции и т. д.

Однако город Исфара Согдийской области имеет огромный ресурсный потенциал. Полное использование существующих мощностей и изменение производственной структуры промышленных и строительных предприятий, организация новых малых и средних предприятий, использующих местное сырьё, налаживание полной переработки сельскохозяйственной продукции позволит городу превратиться в один из развитых районов Таджикистана.

Наличие проблем, в том числе неэффективного использования экономических ресурсов или их полного неиспользования, необходимости активизации научно-исследовательских работ, анализа, оценки и определения основных направлений эффективного использования ресурсов Исфары в нынешних условиях, определяют актуальность темы исследования.

Степень разработанности темы. Социально-экономическая сущность экономического развития региона отражена в работах зарубежных учёных Никитина, А.Н.Гириной, М.Г. Лапаевой, Х. Зиберта, Р. Кругмана, Дж. Харриса, А. Хиршмана, М. Энрайта и др. Дальнейшая эволюция изучения экономических ресурсов тесно связана с научными работами Ч. Кобба, П. Дугласа и других учёных. Теории экономического развития, разработанные на основе неоклассической и неокейнсианской концепций, отражены в научных трудах Р. Харрода, Е. Домара, Р. Солоу, В. Леонтьева и П. Самуэльсона.

Теоретические и методологические концепции об источниках социально-экономического развития региона разработаны А. Г. Гранбергом, В.И. Маевским, А.Г. Шеломенцевым, А.А. Аузаном, О.В. Иншаковым, В.М. Полтеровичем, А.Е. Шаститко, Д.П. Фроловым и Р.А. Шниперем.

Вопросы эффективного использования экономических ресурсов в условиях переходной экономики Республики Таджикистан и её регионов разработаны в трудах отечественных ученых Шарифзода М.М., Рахимзода Ш.М., Умарова Х.У., Обидова К.Р., Бойматова А.А., Исмаиловой М.М., Гозибекова С.А., Мадаминова А.А., Назарова А.А., Кандиёровой Д.О., Хабибова С.Х., Кодирзода Д.Б., Рахимова Р.К., Бободжонова Д.Д., Комилова С.Дж, Ризокулова Т.Р., Саидмуродова Л.Х., Мирбобоева Р.М., Муминовой Ф.М., Алиджонова Дж. А., Махмудова А.С. и др.

Во всех научных исследованиях, посвященных этой области, рассматриваются фундаментальные вопросы теории экономического

развития. Однако в большинстве из них не исследуются проблемы эффективного использования экономических ресурсов отдельных регионов страны в связи с их социально-экономическим развитием.

Следует отметить, что рациональное и эффективное использование ресурсного потенциала региона имеет свою специфику, поэтому данное исследование посвящено выявлению ресурсного потенциала региона и совершенствованию его использования в социально-экономическом развитии на примере города Исфары Согдийской области.

Теоретической основой диссертационного исследования составляют фундаментальные труды зарубежных и отечественных учёных, посвященные проблемам экономической науки, научно-прикладным концепциям, относящимся к региональной экономике, и особенно к ресурсному потенциалу.

Методологическую основу научного исследования в связи с решением поставленных проблем составляют методы экономического анализа, в частности диалектический, историко-логический, экономико-статистический, методы структурно-функционального, факторного, кластерного анализа, традиционные приемы экономического анализа и синтеза, табличные и графические приемы визуализации статистических данных и т.д.

Информационную основу исследования составили законо-дательные акты, указы, указания, выступления и послания Основателя мира и национального единства - Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, статистические данные регионального управления Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, экономические материалы периодической печати и СМИ, материалы конференций, аналитические и исследовательские материалы, Интернет-ресурсы.

I. ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Целью диссертационного исследования является совершенствование теории роста экономики региона посредством рационального использования ресурсного потенциала и разработка рекомендаций по его регулированию для обеспечения стабильного социально-экономического развития города Исфары Согдийской области.

В соответствии с поставленной целью диссертантом было выдвинуто решение следующих задач:

- исследовать экономические концепции и сущность ресурсного потенциала региона и установить степень важности его эффективного использования;
- определить методические подходы к оценке принципов использования ресурсного потенциала региона и изучить зарубежный опыт эффективного управления им;
- проанализировать современное состояние и тенденции социально-экономического развития города Исфары;
- дать оценку состоянию и методам использования ресурсного

потенциала города Исфара;

•разработать математическую модель оценки влияния использования ресурсного потенциала на экономическое развитие и определить его сущностные характеристики;

•выявить институциональные факторы в аспекте совершенствования методов использования экономических ресурсов региона;

•разработать рекомендации по эффективному использованию ресурсного потенциала для обеспечения развития экономики региона.

Объектом исследования является совокупность социально-экономических отношений, связанных с оценкой и рациональным использованием ресурсного потенциала в аспекте обеспечения социально-экономического развития региона.

Предметом исследования является ресурсный потенциал города Исфары Согдийской области как фактор развития экономики региона.

Область исследования. Исследование проведено в рамках Паспорта специальности ВАК при Президенте Республики Таджикистан 08.00.05. - Экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика), по пунктам: 3.2. Пространственное распределение экономических ресурсов; теоретические, методические и прикладные аспекты размещения предприятий, фирм малого и среднего бизнеса, экономических кластеров, предприятий общественного сектора, домохозяйств. 3.16. Проблемы рационального использования региональных материальных и нематериальных активов–природных ресурсов, материально-технической базы, человеческого капитала и др. 3.19. Эффективность использования факторов производства в развитии региональной экономики. Закономерности и особенности организации и управления экономическими структурами в регионах. Абсолютные и относительные преимущества региональных экономических кластеров.

Этапы исследования. Диссертационная работа выполнена в период с 2017 по 2021 гг.

Научная новизна диссертационного исследования заключается в развитии теории ресурсного потенциала и в разработке практических рекомендаций по использованию ресурсного потенциала региона.

Наиболее важные результаты исследования, составляющие научную новизну диссертационной работы, обоснованы и аргументированы в следующих положениях:

- систематизированы теоретические концеции ресурсного потенциала и внесены уточнения в содержание предмета исследования, согласно которому “ресурсный потенциал региона” - это комплексное понятие, состоящее из совокупности природных, трудовых, производственных, финансовых, научно-инновационных, инфраструктурных, рекреационных, предпринимательских и социальных ресурсов, расположенных на территории определенной административной единицы;

- обосновано, что методы оценки использования ресурсного

потенциала региона отличаются разнообразием, что можно оценить через интегральный индикатор на основе показателей наличия и уровня вовлеченности различных ресурсов в воспроизводственный процесс. Это, в частности: природные (объём добычи полезных ископаемых); производственные (количество предприятий, объем инвестиций); трудовые (занятость населения, безработица, производительность труда); социальные (количество медицинских и образовательных учреждений, численность врачей); инновационные (количество институтов и расходы на науку); рекреационные (количество домов отдыха, отелей, спортивных залов); сельскохозяйственные (посевная площадь, производительность почвы, продуктивность животных) ресурсы;

- произведено изучение опыта зарубежных стран и определены некоторые аспекты, приемлемые для экономики республики. В частности: особый акцент на развитие малых городов (Казахстан); привлечение денежных средств инвесторов в отстающие регионы (Китай); организация особых банков, специальная система кредитования для развития регионов (страны ЕС), организация научно-исследовательских работ, привлечение частного сектора посредством значительных налоговых скидок (Япония), поддержка сельских и горных регионов путем создания соответствующей инфраструктуры, разработка региональных программ на основе соглашений между объединениями и регионами (Швейцария);

- получена оценка, что ресурсный потенциал города Исфары является богатым различными ресурсами, в частности: природными (уголь, нефть, газ, известь, кварцы, гипс, фосфориты и т.д.), включает промышленные предприятия, сельскохозяйственные ресурсы (земля, климат), рекреационные ресурсы (санатории “Зумрад”, “Шахноза”, “Қалъаи Сурх”), имеет избыточные трудовые ресурсы, однако существующий потенциал не полностью включен в воспроизводственный процесс. Обоснованы причины данной ситуации, к которым отнесены: недостаточность инвестиций, изношенность основных фондов добывающей промышленности, деградация сельскохозяйственных земель, запрет на проведение изыскательных работ и освоение естественных богатств, неконкурентоспособность предприятий и их банкротство, уменьшение рабочих мест и увеличение безработицы;

- произведен SWOT-анализ социально-экономического развития города Исфары. Обосновано, что регион в дальнейшем превратится в один из значимых промышленных и сельскохозяйственных районов республики, поскольку обладает большими возможностями в добывающей и перерабатывающей промышленности, в развитии оздоровительного туризма, сельского хозяйства, что обусловливает эффект в увеличении занятости и повышении благополучия населения;

- разработана модель, позволяющая соизмерить влияние составляющих ресурного потенциала региона на увеличение общего

выпуска продукции на душу населения в г. Исфаре. Обосновано, что на современном этапе доминирующее влияние оказывают, во-первых, эффективное использование сельскохозяйственных ресурсов, во-вторых, объём основных фондов, включенных в производственный оборот;

- выявлены приоритетные направлении экономического развития города Исфары и разработаны рекомендации по эффективному использованию его ресурсного потенциала. В этой связи предложено: создание современных инновационных высокотехнологичных промышленных предприятий, обеспечивающих производство конкурентоспособной продукции; подготовка молодых специалистов с развитым инженерным мышлением; создание новых единиц и оформление объектов инфраструктуры в соответствии с современными требованиями для развития оздоровительного туризма, рекреационной и экологической отраслей; привлечение инвестиций во все производственные отрасли города Исфары.

Теоретическая и практическая значимость работы заключается в развитии теории ресурсного потенциала, а также постулатов региональной экономики, поэтому основные разработанные концептуальные положения могут внести определенный вклад в обогащение экономической науки. Научные предложения и новизна диссертации, разработанные в результате исследования, могут быть использованы в деятельности Министерства экономического развития и торговли, Министерства труда, миграции и занятости населения, Министерства промышленности и новых технологий в разработке программ экономического развития страны и её регионов. Научные выводы, которые сформулированы в виде практических рекомендаций, могут быть использованы в деятельности исполнительного органа государственной власти города Исфары и других городов и районов Согдийской области Республики Таджикистан;

Основные положения, выносимые на защиту:

1) систематизированы теоретические концепции ресурсного потенциала региона и на их основе внесены уточнения в содержание предмета исследования;

2) обоснованы составляющие резервного потенциала региона и методика их оценки;

3) обобщен опыт некоторых зарубежных стран по управлению ресурсным потенциалом и выявлены приемлемые аспекты для применения в регионах Согдийской области Республики Таджикистан;

4) дана оценка современному состоянию ресурсного потенциала города Исфары Согдийской области;

5) произведен SWOT-анализ для выявления перспективных направлений социально-экономического развития города Исфары;

6) разработана математическая модель определения степени использования ресурсного потенциала города Исфары на его социально-экономическое развитие;

7) выявлены и предложены приоритетные направления

экономического развития города Исфары и разработаны практические рекомендации.

Личный вклад соискателя. Все этапы выполнения диссертационного исследования согласно утвержденному плану проводились при непосредственном участии автора: обзор литературы, разработка темы, обоснование её актуальности, постановка цели исследования и решение поставленных в нём задач, а также апробация полученных результатов. Внесен весомый вклад в разработку направлений рационального использования ресурсного потенциала города Исфары Согдийской области. Достоверность и обоснованность результатов исследования базируется на фундаментальных теоретических позициях, репрезентативности проанализированных фактических данных, подтвердивших правильность выдвинутых гипотез.

Апробация и реализация результатов исследования. Основные теоретические и практические положения диссертационного исследования докладывались и обсуждались на состоявшихся в 2017-2021 гг. международных и республиканских научно-практических конференциях, семинарах, в том числе на Международной научно-прикладной конференции «Обеспечение продовольственной безопасности, укрепление экспортного потенциала и защита отечественных производителей» (Исфара, 2021); Республиканской научно-практической конференции «Интеллектуальный потенциал, человеческий капитал и социально-экономическое развитие страны» (Исфара, 2020); научно-практической конференции ИИТ ТГУК «Конкурентоспособность национальной экономики: факторы, опыт, проблемы (Худжанд, 2020); Республиканской научно-практической конференция «Взаимодействие науки с производством» (Исфара, 2020).

Теоретические положения диссертации использованы в процессе изучения дисциплин «Экономика региона», „Микроэкономика», «Стратегический менеджмент и бизнес», „Бизнес-планирование» и других спецкурсов по подготовке специалистов-экономистов (справка о внедрении 09/5 от 6 февраля 2021 года).

Основные результаты диссертационного исследования использованы управлением экономического развития и торговли исполнительного органа власти города Исфары при разработке и внедрении стратегии обеспечения социально-экономической городской инфраструктуры (справка о внедрении 185/5 от 8 февраля 2021 года).

Публикация результатов диссертации. Основные положения и результаты научного исследования представлены в 13-ти научных работах, в том числе 4-х статьях, напечатанных в изданиях, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан. Общий объём опубликованных научных работ по теме диссертации составляет 4,7 печатных листа.

Структура диссертационного исследования. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения, рекомендаций, списка использованной литературы. Общий объем работы составляет 170 страниц

компютерного набора, включая 4 рисунка, 5 диаграмм, 32 таблицы и приложения.

II. ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во введении Во введении изложена актуальность темы исследования, освещена степень разработанности научной проблемы, описаны объект и предмет исследования, названы его цели и задачи, доказана теоретическая и методологическая значимость работы, обоснована её научная новизна.

В первой главе – "Теоретико-методологические основы изучения экономического потенциала региона„ - изучены сущность (понятия) региона, ресурсного потенциала и методологические подходы к его оценке, а также зарубежный опыт управления потенциалом региона.

В экономике Республики Таджикистан поэтапно реализуется «Национальная стратегия развития до 2030 года», которая отражает долгосрочные стратегические цели государства. В этом важном документе говорится, что одной из проблем в развитии страны является «... низкая эффективность государственного управления на региональном уровне, местного самоуправления, а также использования внутренних ресурсов и имеющихся в регионах возможностей».

Социально-экономическое развитие региона во многом зависит от его ресурсного потенциала и от эффективности использования. В этом контексте в работе внесено уточнение в понятие "экономика региона", поскольку такой подход позволит избежать некоторых недостатков и ошибок.

В современной науке у учёных нет единства во взглядах на сущность экономики региона. Понятие "региональная экономика" в советское время впервые ввёл академик Н.Н. Некрасов . По его словам, регион является подсистемой народного хозяйства или национальной экономики, которая формируется на основе интеграции и сотрудничества или отраслевого и территориального разделения труда. В научной литературе существует множество мнений по этому поводу, в диссертации они подвергнуты анализу и систематизации. Предложена точка зрения автора: "Регион является территорией с установленными с точки зрения экономики границами (на основе исторических, политических факторов и т.д.), обладающей уникальным набором природных, промышленных, трудовых, социальных, инновационных, рекреационных ресурсов и реализирующей социально-экономические отношения с другими регионами".

Ресурсный потенциал каждого региона действительно очень разный, поэтому в каждом регионе должен быть особый подход к нему и научная основа для управления. Потенциал - понятие очень широкое. В диссертации проанализированы мнения некоторых учёных о сущности ресурсного потенциала региона (Таблица 1).

Таблица 1. - Сущность ресурсного потенциала региона в экономических исследованиях

Ресурсный потенциал региона	Автори
Ресурсы общества (экономический потенциал) в системе «вход-выход», через которые реализуется потребность общества в производстве общественных благ	Экономический потенциал развития социализма / Под ред. Б.М. Мочалова. – Экономика, 1982. – 280 с.
Совокупность экономических отношений между субъектами социально-экономической системы по поводу возможности оценки, присвоения, использования и развития ресурсов и информации	Беломестнов, В.Г. Управление потенциалом социальноэкономических систем региона: [Элек-тронный ресурс] / – СПб. – 2005. – 161 с.
Отдельные проявления потенциала как цепочки последовательно перехо-дящих друг в друга с течением времени стадий: ресурс (накопленный потенциал) – резерв (неиспользуемый в настоящее время) – возможности (инвестиционный потенциал)	Реанович, Е.А. Смысловое значение понятия «потенциал» // Международный научно-исследовательский журнал. – 2012. – № 7 (7). – Часть 2. – С. 14 – 15.
Совокупность «ресурсных подсистем: хозяйственной, экологической, социальной, соответствующих терри-ториальным воспроизводственным циклам различного уровня (от общегосударственных до локальных), обеспечивающих реализацию главной цели регионального развития – повышение уровня жизни населения»	Пчелинцев, О.С. Регулирование воспроизводственного потенциала территории как основа региональной политики.
Емкость связана с первым этапом общественного обновления (добыча природных ресурсов, рабочей силы, средств производства) и в этом случае выступает в качестве фактора производства.	Солиев, А.А. Человеческий капитал как фактор детерминации конкурентных преимуществ региона [Текст] // Вестник ТНУ. Серия экономических наук. - Душанбе, «Сино». - №2/2 (107). 2013. – С.34-38.
Ресурсный потенциал региона проявляется в форме экономического каркаса (стабильных региональных промышленных рынков) при различной концентрации экономических отношений, которые меняются с течением времени в ходе региональных экономических процессов.	Рахимов М.И. Потенциал пространственного развития: предмет и метод исследования [Элек-тронный ресурс]: http://uecs.ru/uecs67-672014.
Инвестиционный климат в регионе можно определить как совокупный потенциал собственных экономических ресурсов и привлекаемых в регион ресурсов, обеспечивающих инвестиционную активность	Маликов, С.А. Инвестиционный климат региона: проблемы оценки и пути улучшения [Текст] // Вестник ТНУ. –Душанбе, 2014. – №4. – С. 77-83.
Авторское предложение	
Ресурсный потенциал региона - это комплексное понятие, составную часть которого составляет интеграция природных, трудовых, производственных, финансовых, научно-инновационных, инфраструктурных, рекреационный, предпринимательских и социальных ресурсов, расположенных на территории административной единицы	

Источник: составлено автором

Экономическая наука, помимо наличия, богатства и разнообразия ресурсного потенциала, подчеркивает одну его особенность. Это вопрос о

его доступности. В экономике разделяют три типа доступа к ресурсному потенциалу. Первый - физическая доступность (удаленность ресурсов, трудность транспортировки, риск при доступе и т. Д.). Второй - ценовая доступность (стоимость ресурсов и их соответствие требованиям платежеспособности покупателей). Третий - организационная доступность (система законов, правил, процессов, предоставляющая юридическое разрешение). Действительно, этот вопрос имеет особое значение для каждого региона нашей страны. Например, каждый регион Республики Таджикистан, в том числе город Исфара, богат различными природными ресурсами, однако проблема доступа к их использованию имеет свои затруднения.

Оценка ресурсного потенциала в первую очередь используется для определения ресурсной составляющей, обеспечения экономического развития, экономического состояния местных субъектов. В зависимости от целей исследования оценка ресурсного потенциала осуществлена на основе имеющихся данных по комплексу различных показателей.

Согласно методике оценки социально-экономической ситуации, разработанной группой российских ученых, комплексный анализ социально-экономической ситуации в регионе проводится на основе всесторонней оценки 16-ти факторных характеристик, сгруппированных в следующие четыре блока:

- процесс воспроизводства в регионе;
- инновационный и инфраструктурный потенциал региона;
- инвестиционный и финансовый потенциал региона;
- социальные сферы региона.

Для оценки каждого компонента, входящего в состав ресурсного потенциала региона, будет определена группа показателей, на основе которой проводится теоретическое и практическое исследование. Анализ позволит показать существующие мощности в определённом регионе. При выборе показателей для оценки ресурсного потенциала необходимо учитывать мнение группы исследователей, ибо выбор показателей всегда является одним из самых сложных вопросов, так как неправильный отбор может привести к ошибкам. Анализ видов ресурсного потенциала и его показателей приведен в таблице 2.

Таблица 2. - Показатели развития ресурсного потенциала региона

Виды ресурсного потенциала	Показатели
Природные ресурсы	-Переработка компонентов топливно-энергетического комплекса; - добыча полезных ископаемых.
Производственные ресурсы	- количество предприятий и организаций; - количество малых предприятий; - объем инвестиций в основные средства.
Трудовые ресурсы	- численность рабочей силы; - занятое население; - уровень участия в рабочей силе.

Научно-инновационные ресурсы	- количество вузов; - организации, занимающиеся научными и прикладными исследованиями; - количество кандидатов и докторов наук; - расходы на технологические инновации; - объем инновационных товаров.
Сельскохозяйственные ресурсы	- посевные площади; - животноводство; - общая площадь сельскохозяйственных угодий.
Социальные ресурсы	- количество медицинских учреждений; - обеспечение населения врачами; - количество дошкольных, школьных и высших учебных заведений; - экологические показатели.
Предпринимательские ресурсы	- количество малых производственных предприятий; - валовая прибыль малых предприятий; - количество работников малых предприятий, чел.

Составлено автором по материалам исследования. Источник: Сарчашма: Кандилов В. П. Комплексный подход к развитию ресурсного потенциала территории // Вестник Чувашского университета. 2007. № 4. С. 22—26.; Клоцвог Ф. Н., Кушникова И. А. Макроэкономическая оценка ресурсного потенциала российских регионов // Проблемы прогнозирования. 2000. № 2. С. 31—37.

На основании представленного может быть проведен SWOT-анализ для оценки ресурсного потенциала региона, необходимого для разработки модели эффективного использования региональных ресурсов.

В диссертации подчёркивается важность изучения опыта развитых стран в реализации региональной политики, который характеризуется рядом уникальных подходов и методов управления региональным ресурсным потенциалом. Одной из наиболее успешных и привлекательных для изучения стран является Республика Казахстан, где законодательство по эффективному использованию экономических ресурсов отрегулировано с учетом привлечения иностранных инвестиций.

В соответствии с реализуемой в Казахстане программой «Региональное развитие» по содействию успешному экономическому и социальному развитию предусмотрена организация следующих региональных территорий: 1) агломерация; 2) региональные центры; 3) малые города и поселки, а также сельские населённые пункты. Одновременно в малых городах Казахстана предусматривается системный анализ и маркетинговые исследования перспектив их развития.

В настоящее время Китай проводит активную региональную политику, направленную на укрепление экономического сотрудничества между городом и селом и создание единого рынка труда. Китайские государственные органы уделяют большое внимание решению проблем малых городов путём предоставления им дополнительных полномочий и кредитов.

Текущая региональная политика Швейцарии основана на принципе субсидирования, который предусматривает тесное сотрудничество между центром и регионами в реализации экономических программ.

В мире есть страны, которые обладают большими природными

ресурсами, но не достигли высокого уровня экономического развития, и, наоборот, есть такие страны, как Израиль, Япония, Южная Корея, достигшие высоких показателей роста за счет эффективного использования ограниченных ресурсов. Таким образом, осуществлено изучение зарубежного опыта в эффективном использовании ресурсного потенциала региона, что в дальнейшем будет способствовать реализации стратегических целей страны в регионах.

Во второй главе - «Тенденция развития и использования ресурсного потенциала в городе Исфаре Согдийской области» - анализируется современное состояние, особенности и проблемы социально-экономического развития города Исфары Согдийской области, осуществлена оценка использования ресурсного потенциала, моделирование управления ресурсным потенциалом при его экономическом развитии.

Рациональное, умелое и эффективное использование ресурсов обеспечит экономическое развитие региона. Но прежде чем определить уровень использования имеющихся ресурсов, рассмотрим общее положение города Исфары. Исфара расположена на северо-востоке Республики Таджикистан и на юго-востоке Согдийской области, на севере граничит с Республикой Узбекистан (64 км), на юго-востоке - с Кыргызской Республикой (236 км). Общая площадь Исфары составляет 835,9 км2. Исфара состоит из девяти джамоатов: Ворух, Сурх, Чоркух, Шахрак, Навгилем, Кульканд, Чилгази, Лаккон и Ханабад, посёлков Нурафшан, Нефтеобод и Шураб и включает в себя 29 сел и городской административный центр.

Основными показателями, характеризующими экономическое развитие региона, являются общий объем производства промышленной и сельскохозяйственной продукции и объем инвестиций в основной капитал.

Таблица 3. - Показатели характеризующие экономику города Исфары в сравнении с областными показателями

Наименование показателя		Годы				
		2015	2016	2017	2018	2019
Общий объем производства товаров и продукции, млн. сомони	В среднем по Согдийской области	11530,5	13876,0	16676,8	18343,8	20537,1
	г.Исфара	2410,6	1409,5	1381,5	2493,6	2568,7
	Сравнение с областными показателями	20,9	10,2	8,4	13,59	12,5
Объем промышленной продукции на душу населения	В среднем по Согдийской области (сомони)	4662,3	7655,1	10066,4	11562,1	13053,6
	г.Исфара (сомони)	230,1	279,2	296,6	322,6	363,6
	Сравнение с областными показателями	4,93	3,64	2,94	2,79	2,78

Объем сельскохозяйственной продукции на душу населения	В среднем по Согдийской области (сомони)	7273,2	9162,4	8451,9	7443,7	8091,7
	г.Исфара(сомони)	335,4	359,3	376,0	379,3	396,2
	Сравнение с областными показателями	4,6	3,9	4,4	5,0	4,8
Сумма инвестиций в основной капитал	В среднем по Согдийской области (млн. сомони)	1380,9	1925,0	1991,3	1514,8	1736,0
	г.Исфара, млн. (сомони)	59,4	37,4	164,8	119,8	96,7
	Сравнение с областными показателями	4,3	5,2	8,3	7,9	5,6

Источник: рассчитано автором на основе: Годовая статистика города Исфары. - Исфара, Агенство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, 2020. - С.11; -S. 167; -S. 179; - С.210.

Анализ данных таблицы показывает, что объем производства товаров и продукции в городе Исфаре имеет волатильную тенденцию и в целом снижается. Например, в 2015 году доля Исфары по сравнению со средним показателем по области составила 20,9%, в 2019 году этот показатель снизился до 12,5%. Снижение наблюдается также по другим показателям. Если в 2015 году производство промышленной продукции в городе по сравнению с объемом производства промышленной продукции в области составило 4,93%, то в 2019 году этот показатель снизился почти вдвое и составил 2,79%.

В рыночной экономике эффективность ресурсного потенциала регионов зависит от полной реализации производственного потенциала предприятий. Следует отметить, что на сегодняшний день существующие мощности промышленных предприятий Исфары не используются в полном объеме согласно проектным планам. В таблице 4 показаны производственные мощности и итоги деятельности некоторых предприятий и отраслей, которые оказывают существенное влияние на развитие экономики региона.

Таблица 4. - Производственные ресурсы предприятия и объем их использования в 2020 году (в процентах)

Промышленные предприятия	Производствен-ные мощности	Степень задействования	Незагруженные мощности
ОАО «Тамохуш»	100	20	80
ОАО «Ангишт»	100	35	65
ООО «Петролеум Сугд»	100	40	60
ООО «Цементный завод»	100	80	20
ОАО «Чарог»	100	20	80
ОАО «Консервный комбинат»	100	50	50
ОАО «Нилуфар»	100	40	60

ОАО «Химический завод»	100	25	75
ОАО «КСМ»	100	70	30
ООО «Баракат Исфара»	100	85	15
Сельское хозяйство	100	90	10

Источник:рассчитано автором на основе: Годовая статистика города Исфаыа. - Исфара, Агенство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, 2019. - С. 93.

Результаты анализа таблицы показывают, что в настоящее время в Исфаре ни одно промышленное предприятие не работает в полную мощность.

Другим направлением ресурсного потенциала является сельское хозяйство. Как известно, в г. Исфаре численность сельского населения превалирует над городским. Поэтому сельское хозяйство считается одним из приоритетных направлений экономического развития города. Сельское хозяйство - единственный источник дохода для большей части населения Исфары. Основные направления сельского хозяйства региона - растениеводство, животноводство и садоводство. В Исфаре основными производителями сельскохозяйственной продукции являются дехканские и фермерские хозяйства.

Таблица 5. - Данные о сельскохозяйственных ресурсах города Исфары за 2015-2020 годы

Показатели	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Земли сельскохозяйственного назначения, тыс.гектара	7111	7052	7254,4	7444	7623	7801	7894
Количество зарегистрированных хозяйств, шт.	4039	13297	13252	13618	13346	13450	13500
Средняя площадь земли, га на единицу дехканского хозяйства	76,0	53,0	54,7	54,6	44,9	34,6	32,2
Валовая сельскохозяйственная продукция, млн. сомони	335,4	345,2	359,3	376,0	379,3	396,2	498,8
Урожайность каждого гектара земли (в сомони)	47,16	48,95	49,59	50,51	49,76	50,79	63,19

Источник; рассчитано автором на основе: Годовая статистика города Исфары. - Исфара, Агенство по статистике при Президенте Республики Таджикистан в Согдийской области, 2020. – С.72;

Согласно данным таблицы, в 2015-2020 гг. общее количество зарегистрированных дехканских хозяйств увеличилось в 3,34 раза, а их посевная площадь уменьшилась на 12,4%. При этом если средний размер пашни одного хозяйства в 2015 году составлял 76,0 га, то в 2020 году этот показатель снизился до 32,2 га, другими словами, в сопоставляемый период средний размер пашни уменьшился на 42,3%.

Трудовые ресурсы являются одним из основных факторов, влияющих

на процесс эффективного использования экономических ресурсов региона. Трудовые ресурсы вместе с природными и другими ресурсами представляют собой движущую силу развития общества. Рост населения и трудовых ресурсов ведет к повышению уровня занятости.

Таблица 6. - Тенденция роста населения и трудовых ресурсов в городе Исфаре Согдийской области

Показатели	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Численность постоянного населения (тыс. человек)	254,5	258,9	261,7	268,3	270,4	277,1
Темпы роста населения (с участием%)	100	101,7	101,1	102,5	100,8	102,4
Трудовые ресурсы (тыс. человек)	169,1	172,1	173,9	178,3	179,4	186,5
Темпы роста рабочей силы по сравнению с 2015 годом (в%)	100	101,7	102,8	105,4	106,1	110,2
Численность занятых в экономике региона (тыс. человек)	39,5	42,1	43,9	48,3	49,4	56,5
Доля занятого населения в трудовых ресурсах (в%)	23,3	24,2	25,3	27,6	28,0	30,3

Источник: рассчитано автором на основе: Годовая статистика города Исфары. - Исфара, 2020. - С. 66-68.

Согласно данным таблицы, в 2020 году по сравнению с 2015 годом численность постоянных жителей увеличилась на 8,2%, трудовые ресурсы составили 9,3%, а численность занятых в экономике региона в составе трудовых ресурсов составила всего 30%. Из этого исходит, что отрасли экономики Исфары еще не в состоянии полностью обеспечить рабочими местами растущие трудовые ресурсы.

Для определения влияния текущего состояния использования экономических ресурсов на развитие Исфары в диссертации использован экономико-математический метод. В качестве результативного индикатора был выбран объем произведенной в регионе продукции на душу населения (в тысячах сомони), в качестве факторного показателя - численность занятого населения (тыс. человек); основные средства, введенные в эксплуатацию (млн сомони); количество предприятий (единиц); привлечение иностранных инвестиций (млн сомони); площадь используемой пашни (тыс. га); численность предпринимателей, функционирующих на основании свидетельства (патента) (тыс.ед.).

Результаты расчетов показали, что результативный показатель и комплекс факторов, включенных в регрессионную модель, имеет тесную положительную связь, поскольку коэффициент корреляции равен 0,98017.

На основе расчетов определен коэффициент эластичности каждого изучаемого фактора:

$$У= 3{,}6482+0{,}0061x,+0{,}048x2+0{,}033x3+0{,}017x4+0{,}37x5+0{,}042x6$$

В сегодняшних условиях на территории Исфары из всех факторов

ресурсного потенциала решающее влияние на результативный индикатор (объем произведенной в регионе продукции на душу населения) оказывает степень эффективного использования сельскохозяйственных ресурсов, в нашем подходе это имеющаяся посевная площадь. Во вторую очередь имеют значение основные фонды, вовлеченные в воспроизводственный процесс, а также другие факторы. Действительно, преобладающее значение сельскохозяйственных ресурсов в Исфаре соответствует реальности, поскольку большая часть населения проживает в сельской местности и его благосостояние в значительной степени зависит от ввода в оборот и от эффективного использования сельскохозяйственного потенциала.

В третьей главе - «Направлении совершенстоввание использования ресурсного потенциала в городе Исфаре» - рассматриваются проблемы влияния институциональных факторов на управление экономическими ресурсами, а также направления приоритетного использования ресурсного потенциала в развитии экономики региона.

За годы независимости, в связи со становлением национальной экономики, постепенно закладывались институциональные основы региональных отраслей и их диверсификации. Был принят ряд законов Республики Таджикистан, заложивший правовую основу совершенствования использования экономических ресурсов. В том числе законы Республики Таджикистан о собственности, о предприятиях, концепциях, стратегиях и программах социально-экономического развития городов и районов республики, о банках, о государственно-частном партнерстве, об инвестициях и другие. Реализация целевых отраслевых программ обусловила дальнейшее развитие экономических отраслей в регионах и ускорение их диверсификации, а также способствовала эффективному использованию ресурсного потенциала.

В этом плане, с целью выявления сильных и слабых сторон, возможностей и угроз в социально-экономическом развитии города Исфары был проведен SWOT-анализ социально-экономического развития региона, результаты которого представлены в таблице 7.

Таблица 7. SWOT-анализ социально-экономического развития города Исфары

Сильные стороны	Слабые стороны
- наличие крупных промышленных предприятий, малых и средних предпринимателей; - наличие банков и микрокредитных организаций; - имеется сеть железных дорог и аэропорт; - наличие природных ресурсов (уголь, нефть, газ, мрамор, строительные материалы, известняк, керамика, песок, гравий, фосфориты); - благоприятные условия для строительства малых предприятий по обработке камня,	- отсутствие детального плана ввода в действие приостановленных предприятий; - функционирование промышленных предприятий в неполную мощность, устаревание и износ их оборудования и техники; - замедление предпринимательской деятельности и рост безработицы; - низкий уровень привлечения отечественных и зарубежных инвестиций в экономическое развитие

<table>
<tr><td>глины, дерева, гипса, кожи, фруктов, металлов, шерсти, коконов;
-наличие богатого опыта и навыков обработки земли, включая возможность использования эффективных методов капельного орошения при закладке интенсивных садов в массиве Мохпари;
-наличие большого потенциала интеллектуальных ресурсов;
- наличие лучших лечебно-оздоровительных ресурсов (санатории “Зумрад”, “Шахноза”, “Насими Дарья”);
- есть выход к магистральным трассам;
- наличие дешевой рабочей силы.</td><td>города;
- высокие процентные ставки и недостаточность долгосрочных кредитов;
- неполное снабжение поливной и питьевой водой;
- недостаток постоянных рабочих мест и низкая заработная плата;
-отсутствие высококвалифицированного персонала в области переработки фруктов, металлов, химической промышленности, машиностроения, в переработке коконов, дерева, строительного камня, минеральной воды;
- неполная переработка местного сырья;</td></tr>
<tr><td>Возможности</td><td>Угрозы</td></tr>
<tr><td>- разработка и эффективная реализация программы социально-экономического развития города;
- эффективное использование природных ресурсов Исфары, в том числе воды, угля, фруктов, известняка, строительного камня, кожи, шерсти, коконов;.
- освоение 5000 га залежных земель в массиве Мохпари путем строительства самотечного водопровода Сурх-Мохпари и орошения залежных земель;
- создание новых промышленных предприятий по переработке местного сырья;
- реконструкция крупных нефункционирующих предприятий за счет грантовых средств и обеспечение населения постоянной работой;
- создание в Исфаре свободной промышленно-инновационной зоны.</td><td>- бессистемное повышение цен на товары и услуги;
- замедление предпринимательской деятельности и рост безработицы;
- стихийные бедствия (сели, град, наводнения, землетрясения, сильные дожди и внезапное похолодание);
- финансово-экономический кризис;
- подъём уровня воды в реке Исфаре и размыв прибрежных земель;
- различные ограничительные системы (санкции) от соседних стран;
- миграция высококвалифицированных кадров и рабочей силы за границу;
- приграничные конфликты;
- глобальные инфекционные заболевания.</td></tr>
</table>

Источник: разработка и обработка автора на основе данных Управления экономики и торговли исполнительного органа государственной власти города Исфары.

SWOT- анализ социально-экономического развития показывает, что город Исфара является развивающимся агропромышленным регионом и одним из основных центров регионального развития в Таджикистане.

В настоящее время с целью переработки местных ресурсов на основе совместного российско-таджикского инвестирования (капитала) созданы совместные предприятия «Баракат-Исфара», «Исфарафруд», «Нематхои Исфара», «Исфогрупп», «Таджфрукт», «Кадр», «Саодат», которые качественно перерабатывают 20-25 видов фруктов и упаковывают их, используя новые технологии, а готовую продукцию в коробках разного размера, удобных для транспортировки, реализуют Российской Федерации, Беларуси, Казахстану и другим странам. Так, в 2015 году из Исфары было экспортировано более 55 тысяч тонн сухофруктов, переработка и упаковка

более 20 тысяч тонн из которых осуществлена в Исфаре. Сегодня экспортируется более 100 тысяч тонн сухофруктов, но часть продукции отправляется без переработки. Предполагается, что в будущем, с целью эффективного использования трудовых и природных ресурсов, на этих предприятиях на основе современных технологий из различных видов сухофруктов можно будет наладить производство шоколадных конфет, экологически чистых джемов и соков.

В Республике Таджикистан открыто 30 месторождений фосфоритов, которые в основном расположены на южном склоне Гиссарского хребта и на северном склоне Туркестанского хребта. Также запасы фосфоритов разведаны в массиве Ханабад в Исфаре. Однако в Республике Таджикистан нет ни одного предприятия по производству фосфоритов. К сожалению, сейчас для нужд народного хозяйства фосфориты завозят из других стран. В случае налаживания производства фосфоритов в Исфаре мы сможем обеспечить этим ценным удобрением всю республику и полностью освободиться от их импорта.

Также в Исфаре есть запасы стройматериалов. В месторождении Араб есть кварцевый песок, в месторождениях Шуртанг, Конизок, Шуроб, Калачай Мазор, Ким, Гянджак, Октябрь, Сиёхсанг, Саридашти, Комёб, Ворух, Нефтобод, Калай Бобо, Сурхдара и Ханабад обнаружены охра, аргиллит, гипс, известняк, песок, глина и гравий. Следовательно, в Исфаре целесообразно построить предприятия по производству цемента, гипса, извести, кирпича, красок и т.д.

В советское время добыча угля составляла миллион тонн в год, но сейчас добывается только 15% от этого объёма. Геологические запасы каменного угля на месторождении Шураб, по оценке советских геологов, составляют 500 миллионов тонн. Это означает, что есть возможность увеличить добычу угля в Исфаре и обеспечить им промышленность.

В советское время нефтяная промышленность была одной из самых развитых отраслей в посёлке Нефтеабад, и большинство местных жителей работало в этой отрасли. Например, в 1985 году Исфара добывала более 240 тысяч тонн нефти в год, а сейчас этот показатель составляет 8,5 процента от объема советского периода. Причина спада в отрасли - отсутствие средств на разведку и бурение, неимение специальных труб, отказ от ввода в эксплуатацию новых нефтяных и газовых скважин, а также моральный износ бурового и насосного оборудования.

В Исфаре есть несколько природных ресурсов, которые используются в медицине. Однако сегодня далеко не все ресурсы полностью перерабатываются и используются. Источники Оби Шифо находятся недалеко от посёлка Нурафшан, в 30 километрах от центра Исфары. Горный воск - природный минерал, который добывается в специальных рудниках. В санатории «Зумрад» в основном используется бориславский горный воск (Республика Украина). Хотя в Исфаре есть месторождение горного воска (Сельроха), его добыча была прекращена после Великой Отечественной войны.

Одной из самых актуальных проблем туризма в городе является

отсутствие достаточной информации о его туристических объектах: Калачаи Мазор, руинах Красного замка (XI-XIII вв.), мавзолее Ходжи Рушнои, мавзолее Ходжи Насрулло, мавзолее певца Зебопари (XIX век), мавзолеях Хазрати Шох, Лангари мохиён. Большинство зарубежных туристов не имеют достаточной информации о надписях на каменной плите в Танги Ворухе, камне-зеркале Бабура, крепости Исфары, святыне Абдуллаха Шибиргани, медресе Абдуллахана, Хазрат-шахе. Отсутствие информации о туристических достопримечательностях Исфары, об услугах, оказываемых туристам, свидетельствует о несовершенстве маркетинговой и информационно-пропагандистской сферы.

Автор работы полагает, что для повышения эффективности использования ресурсного потенциала города Исфары целесообразно модернизировать отрасли его экономики на основе использования инновационных технологий.

III. ВЫВОДЫ

Основные научные результаты диссертации

1. Социально-экономическое развитие региона является процессом, основанным на разработке и использовании источников природных ресурсов, и он может задействовать не только существующие возможности для использования ресурсного потенциала в производстве общественных товаров, но и таких возможностей, которые могут стать предпосылкой для экономического развития территории в будущем. То есть, ресурсы одновременно дают возможность развивать территорию, а ресурсный потенциал является своего рода запасом (гарантией), на основе которого можно прогнозировать и определять направления социально-экономического развития региона.

2. Современное развитие экономики, направленное на развитие инновационного высокотехнологичного производства, зависит от уровня подготовки и творческих качеств специалистов, подготавливающих территорию для благоприятного развития экономической и социальной среды.

3. Экономический потенциал региона - это многоаспектная экономическая категория, поэтому всесторонний анализ позволяет определить принципы его формирования, эффективность функционирования, рациональность использования и тенденции развития. Реальное положение и возможные количественные изменения в экономическом потенциале региона определяют прогресс общества и повышение уровня жизни населения.

4. Эффективное использование всего ресурсного потенциала является важной стратегической задачей, ибо природные ресурсы играют значительную роль в повышении эффективности регионального развития. Часто развитие региона зависит от существования природных ресурсов, однако на практике природные ресурсы не всегда являются решающим критерием развития. В мировой экономике известны ситуации, когда страны, богатые природными ресурсами, не достигли высокого уровня

экономического развития, и наоборот, такие страны, как Израиль, Япония, Южная Корея благодаря эффективному использованию ограниченных ресурсов добились высоких показателей развития.

5. Использование производственных ресурсов города Исфары во многом зависит от объема инвестиций в его экономику. Поэтому схема приоритетного использования экономических ресурсов может способствовать привлечению инвестиций в город, ибо Исфара богата природными ресурсами и рекреационными объектами.

6. Обобщая все факторы ресурсного потенциала региона и факторы, влияющие на процесс эффективного использования ресурсного потенциала региона, можно отметить, что они связаны друг с другом, поэтому факторы, влияющие на развитие одного из ресурсов, становятся основой для определения и развития другого фактора. Следовательно, конкурентные преимущества региона обеспечивает комплекс его ресурсного потенциала.

7. На основе всестороннего анализа деятельности предприятий и субъектов хозяйствования Исфары констатируем, что в современных условиях необходимо проведение всесторонней диверсификации производства товаров и услуг, целесообразна разработка стратегии или специальной программы социально-экономического развития г. Исфары на кратко и долгосрочный период. Программа должна обеспечить необходимые теоретические и практические предпосылки для всестороннего социально-экономического развития города.

8. Вопросы подготовки инженерных кадров в Исфаре являются одной из приоритетных задач, поскольку регион обладает богатыми природными ресурсами и их рациональное использование в будущем во многом будет зависеть от высококвалифицированных кадров, разработки современных технологий и от создание благоприятных условий для развития.

2. Рекомендации по практическому использованию результатов исследования:

- для эффективного использования капитала, трудовых ресурсов, внедрения инновационных технологий на основе «Национальной стратегии развития Республики Таджикистан до 2030 года» необходимо разработать и реализовать Программу социально-экономического развития города Исфары на период до 2030 года. -В стратегии развития региона обратить особое внимание на привлечение инвестиций с целью обновления основных фондов производста [5 -А];

- для организации импортозамещения и развития экспорта в регионе в будущем следует следует уделять уделять особое внимание стимулированию диверсификации производства в Исфаре [5 -А];

- на базе некоторых крупных предприятий города образовать свободные промышленные зоны, на которых наладить полный производственный цикл (кластеры): от доступа к сырью до производства конечной продукции [7 - А];

- совершенствовать деятельность экономических отраслей, проводить

реконструкцию производственных предприятий методом эффективного использования экономических ресурсов, что является одним из наиболее важных вопросов при реализации четвёртой цели стратегии государства. В Исфаре приемлема реконструкция отраслей народного хозяйства на основе использования инновационных технологий [9-А];

- перерабатывающая промышленность и цветная металлургия, переработка металлов, химическая промышленность, производство электротехники дают возможность построить и сдать в эксплуатацию в Исфаре соответствующие предприятия;

- на базе АО «Чароғ» можно наладить производство энергосберегающего оборудования и создать совместное предприятие по переработке марганца на месторождении Чатир-Отек;

- производство азотных удобрений АООТ «Кимиё» позволит предприятию обеспечить себя сырьём и направить продукцию в сельские хозяйства городов и районов области;

- на базе АО «Тамохуш» создать совместное предприятие с зарубежными странами;

- на предприятии «Филиз» наладить призводство продукции из алюминия и чугуна, в том числе разнообъёмной посуды и котлов, канализационых крышек, шарниров для вращающихся мельниц и т.д.;

- на предприятии «Нилфар» восстановить производство керамики и красной масляной краски;

- для пропаганды культурных объектов с целью развития туристической отрасли, презентации духовных и исторических ценностей Исфары маркетинговой и информационной отрасли необходимо систематически публиковать интересные материалы о регионе в республиканских и международных СМИ.

IV. ОСНОВНЫЕ ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ РАБОТЫ

а) статьи в ведущих рецензируемых научных журналах из Перечня ВАК при Президенте РТ, рекомендованных для публикации результатов диссертационных исследований:

[1-М] Шаропова, Н.Ҳ. Истифодаи самараноки захираҳои табиӣ дар рушди иқтисодиёти минтақа (дар мисоли шаҳри Исфараи вилояти Суғд) [Матн] / Н.Ҳ. Шаропова // Номаи Донишгоҳ. Силсилаи илмҳои табиатшиносӣ ва иқтисодӣ.- Хуҷанд, 2018. - № 4. – С.156-161.

[2-М] Шаропова, Н.Ҳ. Вазъи истифодаи захираҳои меҳнатии минтақаҳо дар шароити муосир (дар мисоли ноҳияи Исфараи вилояти Суғд) [Матн] / Ризоқулов Т.Р., Шаропова Н.Ҳ. // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019. - № 5 (68). –С. 213-225.

[3-М] Шаропова, Н.Ҳ. Омилҳои таъсиррасон ба ҷараёни истифодаи самараноки захираҳои иқтисодӣ (дар мисоли шаҳри Исфараи вилояти Суғд) [Матн] / Шаропова Н.Ҳ. // Ахбори ДДҲБСТ. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – Хуҷанд, 2020. – № 2 (83). - С. 79-90.

[4-М] Шаропова, Н.Ҳ. Таҷрибаи хориҷии дастгирии давлатии соҳаи кишоварзӣ [Матн] / Ахмедов У.Х., Шаропова Н.Ҳ. // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ - иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. - № 3. – С. 55-60.

б) публикации в других научных изданиях:

[5-М] Шаропова, Н.Ҳ. Роҳҳои инкишофёбии бозори молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Н.Ҳ. Шаропова // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ таҳти унвони “Баланд бардоштани рақобатпазирии истеҳсолоти ватанӣ, амнияти озуқаворӣ, содироту воридотивазкунӣ ва татбиқи технологияҳои инноватсионӣ” – Исфара, 2018. – С. 375-378.

[6-М] Шаропова, Н.Ҳ. Заминаҳои асосии истифодаи самараноки захираҳои иқтисодӣ / Н.Ҳ. Шаропова // Маводи конференсияи илмӣ-амали таҳти унвони “Воридотивазкунӣ асоси тараққиёти Тоҷикистон” – Исфара, 2018. - С. 64-68.

[7 -М] Шаропова, Н.Ҳ. Соҳаи маориф ва сармояи зеҳнии инсонӣ / Н.Ҳ. Шаропова // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ таҳти унвони “Неруи зеҳниву сармояи инсонӣ ва рушди иҷтимоиву иқтисодии кишвар” – Исфара, 2020. - С. 285-289.

[8 -М] Шаропова, Н.Ҳ. Роҳҳои истифодаи самараноки захираҳои табиӣ дар рушди иқтисодиёти минтақа / Н.Ҳ. Шаропова // Маводи конференсияи илмӣ-амалии минтақавӣ таҳти унвони “Саромади маорифчиёни асил” – Исфара, 2018. С. 180-188.

[9 -М] Шаропова, Н.Ҳ. Дурнамо ва омилҳои таъмини рушди устувори иқтисодиёт / Н.Ҳ. Шаропова // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ таҳти унвони “Ҳалли қазияҳои иқтисодӣ баҳри расидан ба рушди босуботи кишвар” – Исфара, 2019. С. 47-52.

[10 -М] Шаропова, Н.Ҳ. Иқтисодиёти рақамӣ ва таъсири он ба бозори меҳнат / Н.Ҳ. Шаропова // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ таҳти унвони “Масъалаҳои таъмини самаранокии ҳамбастагии илм ва истеҳсолот” – Душанбе, 2020. – С. 239–243.

[11 -М] Шаропова, Н.Ҳ. Равишҳои методии баҳодиҳӣ ба истифодаи иқтидори захиравии минтақа ва таснифоти нишондодҳои он / Ризоқулов Т.Р., Шаропова Н.Ҳ. // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ таҳти унвони “Таъмини амнияти озуқаворӣ, тақвияти иқтидорҳои содиротӣ ва ҳимояи истеҳсолкунандагони ватанӣ” – Исфара, 2021. – С. 78-84.

[12 -М] Шаропова, Н.Ҳ. Меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои амнияти берунии иқтисодӣ дар шароити муосири иқтисоди ҷаҳон / Н.Ҳ. Шаропова // Маводи конференсияи илмӣ-амалии вилоятӣ таҳти унвони “Муқовимат ба коррупсия ҳамчун самти афзалиятнок ва самарабахши рушди соҳаҳои мухталифи кишвар” Хуҷанд, 2021. – С. 218-225.

[13 -М] Шаропова, Н.Ҳ. Образование и интеллектуальный капитал / Н.Ҳ. Шаропова // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ таҳти унвони “Таъмини амнияти озуқаворӣ, тақвияти иқтидорҳои содиротӣ ва ҳимояи истеҳсолкунандагони ватанӣ” – Исфара, 2021. – С. 128-130.

АННОТАЦИЯ

на диссертацию Шароповой Насибы Хафизовны на тему «Ресурсный потенциал региона в системе факторов его экономического развития (на примере города Исфары Согдийской области)»

Ключевые слова: ресурсный потенциал, социально-экономическое развитие региона, методические подходы к оценке ресурсного потенциала региона, эффективное использование ресурсов, государственное регулирование, инвестиции, инновации, SWOT – анализ.

Актуальность темы диссертационного исследования. В Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года особое внимание уделяется вопросам экономического развития каждого региона страны и эффективного использования его ресурсного потенциала, поскольку повышение благосостояния населения в каждом регионе в целом отражает положительное экономическое развитие. Следует отметить, что каждый город и район республики, в том числе и город Исфара Согдийской области имеет большой ресурсный потенциал, однако в этом направлении остаётся много нерешенных вопросов.

В связи с этим организация стратегического управления и рационального использования ресурсного потенциала считается важным фактором обеспечения социально-экономического развития региона, повышения уровня и качества жизни населения.

Объектом исследования является совокупность социально-экономических отношений, связанных с оценкой и рациональным использованием ресурсного потенциала в аспекте обеспечения социально-экономического развития региона.

Предметом исследования является ресурсный потенциал города Исфары Согдийской области как фактор развития экономики региона.

Целью исследования является совершенствование теории роста экономики региона посредством рационального использования ресурсного потенциала и разработка рекомендаций по его регулированию для обеспечения стабильного социально-экономического развития города Исфары Согдийской области.

Научная новизна результатов исследования заключается в развитии теории ресурсного потенциала и разработки практических рекомендаций по использованию ресурсного потенциала региона.

В ходе исследования были получены новые результаты, которые определяют научную новизну и являются темой защиты: систематизированы теоретические положения ресурсного потенциала, обоснованно, что методы оценки использования ресурсного потенциала регионов весьма разнообразны; изучен опыт зарубежных стран по эффективному использованию ресурсного потенциала региона, определена модель, отражающия влияние уровня использования ресурсного потенциала и прогнозируемые результаты, определены приоритетные направления экономического развития г. Исфары и выработаны рекомендации по его эффективному использованию.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Шаропова Насиба Ҳафизовна дар мавзӯи "Иқтидори захиравии минтақа дар системаи омилҳои рушди иқтисодии он (дар мисоли шаҳри Исфараи вилояти Суғд)"

Калимаҳои калидӣ: иқтидори захиравӣ, рушди иҷтимоию иқтисодии минтақа, равишҳои методологӣ барои арзёбии иқтидори захираҳои минтақа, истифодаи самаранок, танзими давлатӣ, сармоягузорӣ, инноватсия, таҳлили SWOT.

Аҳамияти мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ. Дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ба рушди иқтисодиёти ҳар як минтақаи алоҳидаи кишвар ва истифодаи самараноки иқтидори захиравии он аҳамияти хоса дода шудааст, зеро баланд бардоштани некуаҳволии аҳолии ҳар як гӯшаи диёрамон дар умум рушди мусбии иқтисодиёти ҷумҳуриро инъикос менамояд. Боиси қайд аст, ки ҳар як вилояту шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ, аз ҷумла шаҳри Исфараи вилояти Суғд низ дорои имкониятҳои васеи иқтидори захиравӣ буда, дар ин самт масъалаҳои зиёди ҳалношуда боқӣ мондаанд. Дар ин радиф баҳри таъмини рушди иҷтимоӣ-иқтисодии минтақа, баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии аҳолӣ, ташкили идоракунии стратегӣ ва истифодаи оқилонаи иқтидори захиравӣ омили муҳим ба ҳисоб меравад.

Объекти таҳқиқот маҷмуаи муносибатҳои иқтисодӣ-иҷтимоие, ки бо арзёбӣ ва истифодабарии оқилонаи иқтидори захиравии минтақа баҳри таъмини рушди иқтисодию иҷтимоии он алоқаманд аст мебошад

Предмети таҳқиқот ин иқтидори захиравии шаҳри Исфараи вилояти Суғд ҳамчун омили рушди иқтисодиёти он мебошад.

Ҳадафи таҳқиқоти диссертатсионӣ такмили назарияи рушди иқтисодиёти минтақа тавассути истифодаи самараноки иқтидори захираҳо ва коркарди тавсияҳо оид ба танзими онҳо дар таъмини тараққиёти бомароми иҷтимоӣ-иқтисодии шаҳри Исфараи вилояти Суғд мебошад.

Нововарии илмии натиҷаҳои таҳқиқот ба таҳияи принсипҳои назариявӣ, инчунин арзёбии иқтидори захиравии минтақа ва таҳияи маҷмӯи тавсияҳои амалӣ оид ба истифодаи иқтидори захиравии минтақа нигаронида шудаанд, иборат аст. Дар ҷараёни таҳқиқот натиҷаҳои нав ба даст оварда шудаанд, ки навовариҳои илмиро муайян намуда, мавзӯи ҳимоя мебошанд: муқаррароти назариявии иқтидори захиравӣ низомбандӣ шудааст, асосонок гардидааст, ки методҳои арзёбии истифодаи иқтидори захиравии минтақаҳо хеле гуногунанд, таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ оид ба истифодаи самараноки иқтидори захиравии минтақа омӯхта шудааст, амсилае муайян карда шуд, ки таъсири сатҳи истифодаи иқтидори захиравӣ ва натиҷаи пешбинишударо муаррифӣ кард, самтҳои афзалиятноки рушди иқтисодиёти шаҳри Исфара ва коркарди тавсияҳо баҳри истифодаи самараноки он муайян карда шудааст.

ANNOTATION

for the dissertation of Nasiba Khafizovna Sharopova on the topic of "The resource potential of the region in the system of its economic development factors (the instancing city is Isfara in Sughd region)"

Key words: resource potential, socio-economic development of the region, methodological approaches to assess the resource potential of the region, effective use, government regulation, investment, innovation, SWOT analysis.

Relevance of the topic of the dissertation. According to the National Development Strategy of the Tajik Republic for 2030-year, special attention is paid to the economic development of each region of our country and the effective use of its resource potential, as well as improving the welfare of the population in all corners of our country as a whole. It should be noted that each city and region of the republic, including the city of Isfara in the Sughd region, has a wide range of resources, but there are still a lot of challenges in this direction need for improvement. In this regard, an important factor for the regional socio-economic development of the region is an increase in the level and quality of life of the population, the creation of strategic management and the rational use of resource potential.

The object of the research is a set of socio-economic relations associated with the assessment and rational use of the resource potential in the aspect of ensuring the socio-economic development of the region.

The subject of the research is the resource potential of the cities of Isfara in the Sughd region as a factor in the development of the regional economy.

The aim of the study is to improve the theory of economic growth in the region through the rational use of resource potential and the development of recommendations for their regulation in ensuring stable socio-economic development of the city of Isfara, Sughd region.

The scientific novelty of the dissertation targeted to the innovation of the theoretical position as well as to assess the resource potential and design the aggregate of the practical recommendation on using the resource potential in the region. In the course of the study, new results were obtained that revealed scientific innovations and are the subject of protection: the theoretical provisions of the resource potential are systematized, based on the fact that the methods for assessing the use of regional resource potential are very diverse; studied, identified models reflecting the impact of the level of use of the resource potential and expected results, identified priority areas of economic development in Isfara and developed recommendations for its effective use.